

”Det krävs lite knep och knåp”

Om användning av fasta fraser i två finlandssvenska tidningar

Hanna Nieminen

Tammerfors universitet

Enheten för språk, översättning och litteratur

Avhandling pro gradu

Maj 2014

Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Pohjoismaiset kielet

NIEMINEN, HANNA: ”*Det krävs lite knep och knåp*”. Om användning av fasta fraser i två finlandssvenska tidningar.

Pro gradu -tutkielma, 70 sivua
Toukokuu 2014

Tutkimukseni käsittelee idiomaattisten ilmauksien käyttöä kahdessa suomenruotsalaisessa sanomalehdessä. Tutkittavat lehdet ovat ruotsinkielisen Pohjanmaan pohjoisosissa ilmestyvä alueellinen lehti *Österbottens Tidning* ja Suomen laajalevikkisin ruotsinkielinen sanomalehti *Hufvudstadsbladet*. Tutkimusmateriaalini koostuu kummankin lehden seitsemästä numerosta, jotka on julkaistu 2.–8.9.2013.

Idiomaattiset ilmaukset ovat lyhyesti sanottuina kiinteitä fraaseja, jotka koostuvat useammasta, lähes aina samassa muodossa esiintyvistä sanasta. Niillä on vakiintunut, leksikalisoitunut merkitys. Idiomaattisimmilla niistä, esim. prototyyppisillä idiomeilla merkitys ei ole pääteltävissä fraasissa esiintyvien yksittäisten sanojen merkityksistä, vaan se on kokonaisuudessaan metaforisoitunut ja usein myös kulttuurisidonnainen. Ruotsin kielen idiomaattisia ilmaisuja on tutkittu suhteellisen vähän tähän mennessä, mutta niitä on luokiteltu erilaisin perustein esimerkiksi niiden rakenteellisiin ominaisuuksiin tai merkitykseen perustuen. Tutkimukseni on rajattu neljään fraasiluokkaan, jotka perustuen aiempiin teoreettisiin tutkimuksiin osoittavat jonkin asteista idiomaattisuutta: leksikalisoituneet vertaukset, sanaparit, sananlaskut ja vastaavat ilmaukset sekä prototyyppiset idiomit. Tutkimukseni on pääosin kvalitatiivinen tutkimus, ja sen tarkoitus on kuvailla näiden ilmaisujen syntaktisia ja semanttisia ominaisuuksia ja verrata niitä aiempaan tutkimustietoon. Tutkimukseni toinen tavoite on selvittää, onko ilmauksia käytetty luovasti muokaten tai kuuluvatko ne johonkin tiettyyn semanttiseen kenttään. Tutkimukseni kvantitatiivisessa osassa selvitan, kuinka suuressa määrin näitä neljää fraasityyppiä esiintyy materiaalissani, kuinka suuri osa niistä on siteerattuja sekä kuinka suuressa määrin niitä esiintyy tekstien otsikoissa.

Materiaalissani todentuvat aiemmissa tutkimuksissa eri fraasiluokkiin liitetyt syntaktiset ja semanttiset ominaisuudet. Tutkimukseni tulokset tukevat myös aiemmissa tutkimuksissa esitettyjä havaintoja siitä, että idiomeja käytetään usein myös luovasti poiketen niiden totutusta, leksikalisoituneesta muodosta. Suuri osa idiomeista materiaalissani on somatismeja, tiettyyn semanttiseen kenttään (kehonosat, elimet, nesteet) kuuluvia sanoja sisältäviä idiomeja. Valituista neljästä fraasiluokasta kummassakin lehdessä selvästi yleisimpiä ovat prototyyppiset idiomit. Toiseksi yleisimpiä mutta ovat sanaparit. Leksikalisoituneita vertauksia ja sananlaskuja tai vastaavia ilmauksia materiaalissani on huomattavasti vähemmän. Huomattava osa kaikista poimituista fraaseista on siteerattuja, ja yllättävän moni niistä esiintyy tekstien otsikoissa mahdollisena retorisenä tehokeinona, erityisesti luovasti käytetyt idiomit.

Avainsanat: *idiomaattinen, leksikalisoitunut, idiom, sanapari, vertaus, sananlasku.*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING.....	1
1.1 SYFTE.....	2
1.2 MATERIAL.....	4
1.2.1 Hufvudstadsbladet.....	5
1.2.2 Österbottens Tidning.....	5
1.2.3 Uppslagsverk.....	6
1.3 METOD.....	6
1.4 TIDIGARE FORSKNING.....	7
 2 TEORETISK RAM.....	11
2.1 FRASEOLOGI.....	11
2.2 SPRÅKLIGA FRASER.....	13
2.2.1 Fria fraser.....	16
2.2.2 Kollokationer.....	17
2.2.3 Fasta fraser.....	19
2.3 FASTA FRASERNAS EGENSKAPER.....	19
2.3.1 Polylexikalitet och fasthet.....	20
2.3.2 Lexikalisering.....	20
2.3.3 Idiomatisitet och metaforisering.....	21
2.3.4 Modifikationer och kreativ användning.....	23
2.3.5 Unika konstituenten, kulturpecifikhed och semantiska fält.....	27
2.4 FRASERNAS SEMANTISKA OCH SYNTAKTISKA SÄRDRAG.....	29
2.4.1 Härledbar betydelse.....	30
2.4.2 Icke härledbar betydelse.....	32
2.5 TIDNINGAR OCH FASTA FRASER.....	39
 3 ANALYS.....	42
3.1 TEMAN OCH SIFFROR.....	42
3.1.1 HBL.....	43
3.1.2 ÖT och en kort kommentar.....	45
3.2 LIKNELSER.....	48
3.3 ORDPAR.....	51
3.4 ORDSPRÅK OCH MOTSVARANDE.....	56
3.5 PROTOTYPISKA IDIOM.....	60
3.5.1 Modifikationer och kreativ användning.....	62
3.5.2. Semantiska fält och kulturspecifikhed.....	66
 4 SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION.....	68

LITTERATURFÖRTECKNING

1 INLEDNING

Tomma tunnor skramlar mest, bita i det sura äpplet, i grevens tid, söka något med ljus och lykta... Infödda talare av ett språk känner oftast till olika *fasta fraser* när de stöter på dem i text som är skriven på deras modersmål. De lyckas oftast också förstå betydelsen bakom dem trots att olika fasta fraser, till exempel *ordspråk* och *idiom* för det mesta inte kan tolkas helt bokstavligt. Sådana här uttryck är nämligen *metaforiserade* i olika grader. De visar idiomatisitet, vilket betyder att betydelsen hos frasen inte kan härledas ur de enskilda komponenternas betydelser, alltså betydelsen har överförts. (se t.ex. Burger 2007, Svensén 2004, Niemi 2002, Clausén & Lyly 1995, Erkki Kari 1993b, Lindfors Viklund 1991, Teleman 1974.) De fasta frasernas egenskaper behandlas närmare i kapitel 2.3

Jag blev fascinerad av fasta fraser när jag gick på kursen i ordkunskap i tyska vid Tammerfors universitet ¹. Senare blev jag intresserad också av svenska fasta fraser och deras förekomst i texter. Fasta fraser har funnits sedan urminnes tider. Kuusi och Lauhakangas (1993: 11) förmodar att de har funnits innan man kunde skriva, och det finns tecken på dem redan i kilskrifter från 4500 f.Kr. De kan alltså betraktas som en viktig del av vårt språk- och kulturarv, vårt ”ordförråd” såsom Sinikka Niemi formulerar det (2002: 246), och dem borde man värna om så att de inte går förlorade.

Niemi påstår (2002: 246) att idiom är så vanliga i alla slags texter att man kanske inte fäster någon större uppmärksamhet på dem. Men hur ofta stöter vi på dem egentligen när vi läser olika texter i vardagen? Hur rika på idiom och andra fasta fraser är till exempel nutida svenskspråkiga tidningar i Finland? Hurdana fasta fraser används i dem och hur används de? I den här avhandlingen undersöker jag användning av fasta fraser i två finlandssvenska dagstidningar, *Hufvudstadsbladet* och *Österbottens Tidning*. I nästa delkapitel beskrivs syftet mera detaljerad.

¹ GERFA1 Sanastoharjoitukset / Wortschatzübungen, år 2009

1.1 SYFTE

Min undersökning är en primärt kvalitativ korpusstudie om användningen av fasta fraser i två finlandssvenska tidningar, *Hufvudstadsbladet* och *Österbottens Tidning*. Härefter använder jag också förkortningarna *HBL* och *ÖT*. Jag har valt just dessa tidningar därför att jag ville ta med två lite olika tidningar, en överregional och en regional tidning. Mitt syfte är att kartlägga och beskriva tendenser i användningen av fasta fraser i dessa tidningar under tidsperioden 2– 8.9.2013. Det gör jag genom att klassificera dem till olika kategorier med hjälp av begrepp från tidigare forskning samt genom att närma mig materialet ur olika synvinklar hämtade ur aktuella undersökningar i ämnet, t.ex. modifieringar och kreativ användning av fasta fraser (se 2.3.4).

Min övergripande undersökningsfråga med tre preciserande frågor är:

- Hur används fasta fraser i HBL och ÖT under tidsperioden 2– 8.9.2013?
 1. Hur realiserar de i tidigare forskning behandlade egenskaperna i mitt material i fraskategorierna: *lexikaliserade liknelser*, *ordpar*, *idiom* (de mest prototypiska av dem samt *somatismer*), och *ordspråk* och ordspråksliknande uttryck vilka är *ordstäv* (*talesätt*), *bevingade ord* och *klichéer*?
 2. Har de eventuellt modifierats eller använts på ett kreativt sätt? (Se t.ex. Sköldberg 2004, Skog-Södersved 1992) eller hör de till ett visst semantiskt fält? (Se t.ex. Niemi, 2002 för somatismer, och 2.3 för fasta frasernas egenskaper).

Den första preciserande frågan innebär att jag tar reda på hur de fyra typerna av olika fasta fraser finns representerade och hur de används i korpusen genom att först exciperera och klassificera dem (se 2.4 för olika fasta fraser och de slutgiltiga kategorierna som också redan nämnts ovan). Jag är intresserad av kvantitativa tendenser i användningen av fasta fraser som tillhör de fyra kategorierna (se 1.4 för varför jag har valt just dessa fyra), t.ex. om någon av dem är klart dominerande, dvs. förekommer i betydligt större utsträckning än de andra i någondera av tidningarna. Jag granskar också deras frekvens i rubriker och om många av dem är citerade av någon annan person än

skribenten själv (se 2.5 för fasta frasernas användning i tidningar). Min undersökning är huvudsakligen en kvalitativ studie med några kvantitativa inslag. Mitt sätt att närma mig temat primärt beskrivande syntaktisk och semantisk analys och t.ex. gränsdragningen till vad som hör till kategorin de mest prototypiska idiomerna (se 2.4.2 idiom) är snarare ett förslag än en absolut vetenskaplig sanning.

Den andra preciserande forskningsfrågan har jag ställt med tanke på tendenser i tidigare forskning. Jag är intresserad av att granska om fraserna används på ett traditionellt sätt (formerna som finns i uppslagsverk, se 2.3.2 för lexikalisering) eller om de eventuellt modifieras på något sätt, såsom Emma Sköldbberg (2004: 6) konstaterar att kreativa skribenter ibland gör (se kapitel 2.3.4). Jag är också intresserad av att utreda om något visst semantiskt fält är tydligt överrepresenterat i materialet. Det har redan visats att vissa semantiska fält är vanliga när det gäller idiom, t.ex. ord som betecknar kroppsdelar (se t.ex. Niemi 2002, jfr Lakoff & Johnsons teori 1980).

Jag är intresserad av att undersöka användningen av fasta fraser i finlandssvenska tidningar därför att jag tycker att det är ett viktigt och aktuellt tema med tanke på det nutida finlandssvenska språksamhället i Finland. Det läses mest tidningar i Finland och i Sverige i hela EU enligt eurobarometern (2011: 9)². Hadenius (2008: 347) konstaterar också i sitt verk att det i Norden läses mest tidningar i hela Europa. År 2014 när vi lever omringade av alla slags medier är det intressant att undersöka hurdana texter som publiceras i pressen. Speciellt är det viktigt i Finland för de svenskspråkigas del, därför att minoriteten som talar finlandssvenska är relativt liten, 291 219 talare alltså 5,4 % av befolkningen i Finland (Folktinget, 2012: 8)³ och på grund av detta är mängden finlandssvenska journalister och publicerade tidningar inte så stor. Man kan förmoda att språkbruket i medier så småningom kan påverka också läsarnas språkförmåga, och för sin del slutligen antingen berika eller hota den språkliga mångfalden. Såsom Niemi skriver (2002: 246), gör t.ex. idiom språkbruket mångsidigare och tycks också liva upp texten samt göra den mera *flytande*. Erkki Kari (1993: 7) konstaterar också att idiom är fyndiga och snärtiga och gör språkbruket kärnfullt och skapar variation. Han ser dem som en del av den mer finslipade språkkompetensen.

² http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb76/eb76_media_en.pdf

³ http://folktinget.fi/Site/Widget/Editor/137/files/SVENSK_i_FINLAND_Finska_web.pdf

Fraseologin är en relativt ny vetenskapsgren (se kapitel 2) och fasta fraser ett aktuellt undersökningsobjekt precis därför att det inte har forskats särskilt mycket i dem förr även om de har existerat relativt länge. Intressen för fasta fraser har väckts först under de senaste årtiondena i Västeuropa och för svenskans del under de senaste åren (se t.ex. Malmqvist och Skog-Södersved 2007). I synnerhet har det inte forskats mycket i svenskspråkiga idiomatiska uttryck i Finland, och användning av dem i finlandssvenska tidningar (se kapitel 1.4 Tidigare forskning). Därför är jag intresserad av att se hur fasta fraser används i HBL och ÖT.

1.2 MATERIAL

Som primärmaterial har jag sammanlagt fjorton nummer av två finlandssvenska dagstidningar, sju nummer av Hufvudstadsbladet och Österbottens Tidning. Jag har valt just dessa tidningar därför att jag ville ta med en riksomfattande tidning (HBL) och en litet mindre regional tidning (ÖT) för att också få fram eventuella skillnader i användningen av fasta fraser i dem. I skrivande stund utkommer i Finland tretton finlandssvenska dagstidningar⁴ och Hufvudstadsbladet är den största av dem. Den är också den enda riksomfattande, så HBL var det naturliga valet för den riksomfattande tidningen i min undersökning. Det var egentligen lika lätt att välja den regionala tidningen. Jag ville inte välja den tidning som hade näst mest läsare d.v.s. *Vasabladet* (58 000⁵), utan jag ville ha någon litet mindre tidning som ändå kommer ut lika ofta, har ett relativt stort läsarantal, och som utkommer i någon annan region än i huvudstadsregionen. Österbottens Tidning var den enda vid sidan av HBL och Vasabladet som utkommer sju gånger i veckan. Dess spridningsområde är Jakobstadstrakten, och den har avsevärt många läsare (43 000)⁶.

Jag har valt att undersöka numren publicerade i september 2013 (2– 8.9.2013). Tidsperioden är slumpmässigt utvald. Jag tar med allt redaktionellt material som finns i tidningarna, också t.ex. bildtexter, filmrecensioner på tv-programsidorna, krönikor etc.

⁴ <http://svenskfinland.fi/mediabin.htm>

⁵ http://www.tns-gallup.fi/doc/uutiset/KMT_Lukija_-tiedote_syyskuu_2011.pdf

⁶ http://www.tns-gallup.fi/doc/uutiset/KMT_Lukija_-tiedote_syyskuu_2011.pdf

men jag utesluter reklam, insändare, spalter där läsarna kan skicka in frågor och en expert svarar, citatrutor från andra tidningar eller bloggar, olika annonser, sportresultat, väderprognosen, eventuella serier, kryss, tv-program tablån och dylika. Å ena sidan är t.ex. reklam med i tidningen och kan också påverka läsaren för sin del, men å andra sidan säger reklamspråket inte riktigt någonting om språkbruket i själva tidningen och t.ex. journalisternas idiombruk som jag är ute efter i min undersökning.

1.2.1 Hufvudstadsbladet

HBL är en finlandssvensk dagstidning som kommer ut sju gånger i veckan. Tidningen är grundad 1864 och den är den enda riksomfattande finlandssvenska tidningen i Finland, och på grund av detta den största och antagligen också den mest bekanta. Tidningens linje är obunden och liberal. Chefredaktören är sedan oktober 2011 Jens Berg. Tidningen utkommer sedan 2004 i tabloidformat och den har också en webbversion samt en enklare version för mobiltelefonen. HBL har dagligen 106 000 läsare och år 2011 var upplagan 46 395 (KMT undersökning)⁷. Tidningen utges av KSF Media Ab⁸ som ger ut också andra finlandssvenska dagstidningar: *Västra Nyland*, *Östra Nyland* och *Borgåbladet*. Informationen ovan är hämtad från tidningens egen webbsida⁹ samt från hemsidorna av Levikintarkastus Oy och KFS Media Ab.

1.2.2 Österbottens Tidning

Österbottens Tidning (ÖT) är en regional tidning som utkommer i Jakobstad och Karlebyregionen (Larsmo, Kronoby, Pedersöre och Nykarleby). Den grundades 2008 när *Jakobstads Tidning* i Jakobstad och *Österbottningen* i Karleby slogs samman. Österbottningen i sin tur grundades redan 1883 och Jakobstads Tidning 1898 så egentligen har Österbottens Tidning också nästan lika långa traditioner som

⁷ <http://www.levikintarkastus.fi/levikikitietokanta/index.php>

⁸ <http://www.ksfmedia.fi/>

⁹ <http://hbl.fi/om-hbl/fakta>

Hufvudstadsbladet. År 2011 hade ÖT 43 000 läsare (KMT undersökning, 2011)¹⁰ och upplagan var 14 251 (TNS-Gallup, 2011)¹¹, så den har mindre än hälften så många läsare som HBL. Chefredaktören heter Margareta Björklund. Tidningen utges av HSS Media-bolagen Ab som också ger ut *Vasabladet*, *Syd-Österbotten* och *Pietarsaaren Sanomat*¹². Tidningen utkommer i broadsheet format, och det finns också en internet- och mobilversion.

1.2.3 Uppslagsverk

Som sekundärmaterial har jag olika uppslagsverk som jag anlitar under min analys, de är t.ex. *Svensk ordbok* (Nordstedt 1999) som är en stor ordbok över modern svenska, och *Svenskt språkbruk* (Nordstedt 2003) som i sin tur är en ordbok över konstruktioner och fraser i svenskan och *Svenska Akademiens Ordlista* (2006) Jag utnyttjar också *Ruotsi-suomi idiomisanakirja* (2008) av Birgitta och Kari Viljanen, Hans Luthmans *Svenska idiom* (2002), Erkki Karis *Svenska här och nu. Ruotsalais-suomalainen idiomisanakirja* (1993a), Pelle Holms *Ordspråk och talesätt* (1986) samt *Bevingade ord* (1989) och *Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom.* (1989). Jag utnyttjar också Språkbankens *Korp*-korpora när jag testar frasernas lexikaliseringsgrad (se 2.3.2).

1.3 METOD

Jag använder mig av en kvalitativ och en kvantitativ metod i min undersökning. Först exciperar jag fasta fraser som tillhör fyra kategorier. De kategorier av fasta fraser som jag använder är: 1) lexikaliserade liknelser, 2) ordpar 3) ordspråk – en överkategori till vilken jag också räknar eventuella andra ordspråksliknande fasta fraser: ordstäv (talesätt), bevingade ord och klichéer, och 4) de mest prototypiska idiom, till vilka jag räknar också alla somatismer (inkl. *kinegram*). Se 2.4 för mera detaljerad beskrivning av de olika kategorierna. Valet av just dessa kategorier har styrts av belägg i korpusen samt

¹⁰ <http://www.levikintarkastus.fi/levikkitietokanta/index.php>

¹¹ http://www.tns-gallup.fi/doc/uutiset/KMT_Lukija_-tiedote_syyskuu_2011.pdf

¹² <http://www.hssmedia.fi/>

mitt intresse för fraskategorier som visar mest *idiomasitet* (se 2.3.3). Jag var tvungen att begränsa min undersökning till just dessa fyra kategorier efter den första genomgången av korpusen, eftersom annars hade kategorin idiom och lexikaliserade fraser och därmed också hela undersökningen blivit alltför omfattande.

Jag utgår från de presenterade uppslagsverken vid excerperingen (se 1.2.3) och noterar samtidigt eventuella modifikationer. Efter excerperingsfasen följer en noggrannare analys och beskrivning av deras användning, t.ex. hurdana modifikationer det förekommer (Sköldberg, 2004: 6). Vad gäller kreativ användning av fasta fraser förlitar jag mig också på min förmåga att tolka kontexten samt min egen språkkänsla (se 2.3.4). Kriterierna för att excerperas som en fast fras i min undersökning är alltså inte bara att frasen finns noterad i en ordbok. Jag ska diskutera också några gränsfall i analysdelen. Jag fäster även uppmärksamhet också på uttryckens betydelse med syftet att klarlägga några andra eventuella mönster i deras användning. Tyngdpunkten i analysen ligger i att beskriva fraserna och deras användning och lyfta upp tendenser och intressanta fall. Min korpus är inte tillräckligt omfattande för en utförlig kvantitativ studie men jag kommer trots detta att göra iakttagelser om de fyra kategoriernas frekvens i de olika tidningarna, och göra upp statistik över den.

1.4 TIDIGARE FORSKNING

Som det redan konstaterades är olika fasta fraser och *fraseologi* ett område i lingvistikens som veterligen inte har utforskats mycket ännu, speciellt gäller det svenska fasta fraser. (se kapitel 2). Detta konstaterar också Anita Malmqvist och Mariann Skog-Södersved i flera av sina relativt nya verk (se t.ex. 2007: 317–318) som presenteras nedan i detta delkapitel. De nämner dock som ett exempel Emma Sköldbergs (2004) doktorsavhandling *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom* i sitt verk. Sköldberg har skrivit några andra verk om idiom också, t.ex. *Varianter av idiom* (1999b) och *Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter* (2002). Sköldberg har i sin doktorsavhandling undersökt ett antal svenska idiom och deras bruk i en tidningstextkorpus, och kommit fram till att idiom inte alltid är så frusna till formen

som de sägs vara, utan de används också mera kreativt. Hennes forskning är mycket intressant med tanke på min forskning.

Emma Sköldberg skriver i sitt verk (2004: 13–14) också om forskningen inom fraseologin och konstaterar att forskningen som har gjorts brukar indelas i tre skolbildningar: 1) Genève-skolan, 2) den tidigare sovjetiska språkvetenskapen där man började systematisera och analysera fasta fraser och 3) nordamerikansk lingvistik med betoning på generativ grammatik. De sovjetiska studierna utvecklades senare i Östtyskland (DDR) efter världskrigen och sedan dess har de varit de mest tongivande. Därför är det inget under att engelska, ryska och tyska idiom har undersökts mycket mer än svenska. Några tyska relativt nya tyska handböcker som jag utnyttjar i min undersökning är *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* (2007) av Harald Burger och Christine Palms *Phraseologie. Eine Einführung* (1997). Wolfgang Fleischers *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache* (1982) är något äldre men ett grundläggande verk inom Phraseologie.

Under den senaste tiden har det visats ett ökande intresse mot svenska fasta fraser också. Det har gjorts undersökningar med betoning på olika områden, t.ex. ordboksarbete, kontrastiv fraseologi, översättning av fasta fraser, mental bearbetning av fraseologiska enheter (dvs. hur de uppfattas av olika människor), deras form, semantiska egenskaper och strukturella restriktioner som t.ex. Emma Sköldberg själv har koncentrerat sig på. Anwards och P. Linells artikel *Om lexikaliserade fraser i svenskan* (1976) kan betraktas som ett grundläggande, första verk om svenska fasta fraser. De redogör systematiskt för lexikaliserade frasers egenskaper. Några andra verk om svenska fasta fraser som jag utnyttjar i min undersökning är Ulla Clauséns och Erika Lylys artikel *Idiom och lexikografi* (1995) som uppstod i samband med redaktionsarbete av Svenskt Språkbruk av Svenska Språknämnden, och Bo Svenséns *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik* (2004). De är skrivna ur ett *lexikografiskt* perspektiv. *Lexikografi* är vetenskapen om ordböcker (Norstedts svenska ordbok, 1999).

Maja Lindfors Viklunds *Svenska idiom ur ett universellt perspektiv* (1991) behandlar temat ur en litet mer psykolingvistisk infallsvinkel, nämligen ur

främmandespråksinlärarens synvinkel. I sin studie har hon undersökt hur personer som lär sig svenska men har ett annat modersmål uppfattar olika idiom, och hurdana strategier de har när de försöker förstå betydelsen bakom dem, om de t.ex. får stöd av deras modersmål i processen. Karin Krohn i sin tur har kontrastivt jämfört tyska och svenska idiom i sin doktorsavhandling *Hand und Fuß. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*. (1994), och Eila Mesikämmen i sin avhandling *Die finnische Wiedergabe der deutschen Verbidiome in Prosawerk von Friedrich Dürrenmatt* (1996) behandlar översättning av idiom. Ytterligare verk som tangerar mitt tema är Gerhard Bendz studie *Ordpar* (1965) av ordpar på flera europeiska språk, bland annat på svenska, Jan Svanlunds *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer* (2001) samt G. Lakoff och M. Johnsons grundläggande verk *Metaphors we live by* (1980) om hur våra uppfattningar om världen kan bygga på metaforer som vi inte själv märker. Metaforer anknyter till temat fasta fraser därför att de ofta är metaforiserade (se kapitel 2.3.3).

Mig veterligen är de allra nyaste verk inom ämnet Mariann Skog-Södersved och Anita Malmqvists verk som handlar om fasta frasernas förekomst i olika texttyper. De har tillsammans bidragit till temat med olika verk i samband med VAKKI-symposier i Vasa under 2000-talet, t.ex. med *Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi* (2007) som ”är ett led i arbetet” att skriva en svensk introduktion i svensk fraseologi som är avsedd för universitetsbruk därför att enligt dem fattas det ett omfattande enhetlig teoriarbete och begreppsapparat för fraseologi inom det svenska språkområdet (Malmqvist & Skog-Södersved, 2007: 317–318). Deras i skrivande stund nyaste verk är *Amerikanska presidentvalet ur ett fraseologiskt perspektiv. En kontrastiv studie av en tysk och en svensk dagstidnings rapportering* (2013). Därutöver har de undersökt ledarartiklar, bokrecensioner, kåserier och sportartiklar i deras verk: *Ändå faller jag inte i farstun för just den här boken. Om att påverka läsaren av bokrecensioner med hjälp av fraseologismer* (2009), *Bei seinem biographischen Leisten bleiben. Zu Phraseologismen in schwedischen und deutschen Buchbesprechungen* (2010), *Fasta ordförbindelser som uttrycker rörelse. Om fraseologismer på några dagstidningars sportsidor* (2012). Samma tema fortsätter i ett verk som Malmqvist skrivit utan Skog-Södersved: *Jag blir plötsligt litet tagen. Uttryck för känslor och inställningar i några*

kåserier (2010). Alla ovannämnda verk ligger nära mitt tema. *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern* (2008) av S. Hadenius, L. Weibull och I. Wadbring anknyter också till temat texter och medier.

Såsom Eila Mesikämmen konstaterar (1996: 9) har den finska fraseologin inte heller långa traditioner, och det tog lång tid innan man ens skiljde ordspråk från *fraseologismer* (se kapitel 2.1). Så det finns mig veterligt inte så mycket äldre forskning att hitta om finlandssvenska fasta fraser heller, utöver *Fraser och idiom i regionala varianter av finlandssvenskt ungdomsspråk* (2000) av Ann-Marie Ivars och Marianne Skog-Södersveds undersökning *Zum Vorkommen von Phraseolexemen in Leitartikeln deutscher und schwedischer Tageszeitungen* (1992) som ligger nära mitt tema och undersökningsmål. Skog-Södersved har undersökt frekvensen av *Phraseolexeme* (se 2.1) och deras eventuella *okkasionale Modifikationen*, modifikationer (se 2.3.4). Litet äldre forskning i tidningsspråk är Birger Liljestrands undersökning *Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk* (1985). Therese Leinonen och Marika Tandefelts artikel *På vinst och på förlust* (2006) om hur finlandssvenska högskolestudenternas känner till idiom däremot är en relativt ny studie men synvinkeln i den liknar kanske mest Lindfors Viklunds (1991) psykolingvistiska synvinkel.

Pro gradu-avhandlingar om svenska idiomatiska uttryck vid Tammerfors universitet är t.ex. Terhi Jokinens *Som en elefant i en porslinsaffär – Like a bull in a china shop. En kontrastiv analys av svenska och engelska djuridiom* (2007), Anna Salmis *Tartu härkää sarveste – Ta tjuren vid hörnen. Översättning av idiomerna i Anna-Leena Härkönen roman "Tjurdödarvapnet"* (2009) och Laura Suomalainens *"Pepprade Palsterackor!" En studie av idiomatiska uttryck i Kalle Anka* (2010). Min studie bjuder alltså på ett litet annorlunda perspektiv på temat eftersom jag klassificerar fasta fraser till olika kategorier och beskriver deras egenskaper och användning i dagstidningar, t.ex. deras förekomst i rubriker och eventuella modifikationer i dem. Min undersökning placerar sig inom fraseologi därmed ganska nära Sköldbbergs, Malmqvist och Skog-Södersveds och Clausén och Lylys verk.

2 TEORETISK RAM

I detta kapitel presenterar jag den teoretiska bakgrunden för min undersökning. Först presenterar jag en kort historisk översikt om fasta fraser för att man skulle kunna förstå deras natur bättre. Därefter fördjupar jag mig i definitionsproblematiken inom fraseologi, redogör för fasta frasernas olika egenskaper och presenterar begreppsapparaten. I det sista delkapitlet (2.5) behandlas fasta fraserna i tidningsspråket.

2.1 FRASEOLOGI

Så som det redan konstateras i inledningen förmodar Kuusi och Lauhakangas (1993) att fasta fraser har funnits redan innan man kunde skriva. Kuusi och Lauhakangas konstaterar om idiomatiska uttryck att de utstrålar livserfarenhet och kan med få ord berätta om folkets historia och traditioner. Fasta fraser behöver en ganska lång tid för att etablera sig men de har behållits i språket därför att de är korta och lätta att använda, samt att de är fyndiga. (Kuusi och Lauhakangas 1993: 13–16). Deras ursprungliga betydelse är ofta obekant för de nutida människorna men deras bokstavliga betydelse kan ändå ha en ”väl dold historisk förklaring” som Lindfors Viklund (1995: 4) uttrycker saken. Svensén (2004: 242) skriver också att de ofta har haft en ursprunglig betydelse som senare har blivit överförd, och betydelsen av de enskilda orden i uttrycket har bleknat (se 2.3.3).

Det finns tecken på fasta fraser redan i kilskrifter från 4500 f.Kr. och i egyptiska hieroglyfer 2500 f.Kr. Under antiken använde man dem t.ex. i undervisningen av morallära, främmande språk och retorik. (Kuusi och Lauhakangas 1993: 13–16). Till exempel ordspråk innehåller även idag ofta en sensmoral, dvs. de har ett modalt innehåll som Clausén och Lyly (1995: 27) konstaterar och ger ett exempel: ”*man ska inte ropa hej förrän man är över bäcken*”. Under medeltiden ökade användningen av idiomatiska uttryck därför att Johannes Gutenberg uppfann boktryckarkonsten i Tyskland. En person som blev speciellt viktig under medeltiden med tanke på spridningen av de olika fasta

fraserna, och som kan betraktas som uppfinnare av ordspråk var Erasmus Rotterdam. Han hade antiken som förebild när han höll föreläsningar vid olika universiteten i Europa. I Finland spelade Mikael Agricola en stor roll. Han studerade i Tyskland som Luthers elev, och det finns ordspråk på finska, svenska, tyska och latin i hans texter. (Kuusi och Lauhakangas, 1993: 11–16). Palm (1997: 3, 107–108) konstaterar för tyskans del att före slutet av 1800-talet begränsade sig intressen för fasta fraser till *Parömmologie*, undersökning av *Sprichwörter*, *ordspråk* och först senare uppmärksammades andra kategorier, t.ex. *Geflügelte Worte*, *bevingade ord* och *Idiom*, *idiom*. Därför är det naturligt att den historiska beskrivningen koncentrerar sig också på ordspråk, speciellt eftersom det finns ganska mycket forskning just på tyska. (Se också 2.3.4 för kulturbestämdhet hos skandinaviska ordspråk (Daun, 1998)). Anita Malmqvist och Mariann Skog-Södersved konstaterar (2007: 317–318) att det finns några samlingar med ordspråk, ordstäv och liknande samt en konstruktionsordbok, *Svenskt språkbruk* (2003) också på svenska, men bortsett från några få doktorsavhandlingar och artiklar finns det inte några särskilt omfattande teoretiska arbeten över fasta fraser i svenskan.

Fraseologi är en deldisciplin av lingvistik. Den är en relativt ny vetenskapsgren, den slog igenom på riktigt först på 1970-talet. Tidigare brukade den hänföras under *lexikologi*. (Palm, 1997: 104–111). Lexikologi är kort sagt ”vetenskapen om ordförrådets uppbyggnad och struktur” (Nordstedts svenska ordbok, 1999). Fraseologi i sin tur betyder ”regler för utformning av fraser” (Nordstedts svenska ordbok, 1999), den alltså undersöker hur fraserna konstrueras. Såsom Palm konstaterar råder det inte någon enighet om termerna inom disciplinen ännu, även ordet fraseologi i sig är dubbeltydigt. Det kan referera till hela förrådet av fasta fraser i ett visst språk, eller till fraseologin som deldisciplin av språkvetenskap. (Palm, 1997: 104–105 och Burger, 2007: 3) (Se också: Mesikämmen, 1996 och Fleicher, 1982). Sköldberg skriver (2004: 19 efter Corpas Pastor 1996: 19–20), att den skiftande terminologin också kan bero på att olika forskare vill betona olika egenskaper hos de olika uttrycken.

Eftersom under den senaste tiden har den fraseologiska forskningen fokuserats till tysk forskning, och ytterligare eftersom Malmqvist och Skog-Södersved (2007: 317–318) har skrivit att det fattas en enhetlig svensk begreppsapparat inom fraseologin, har jag valt

att börja med tyska termer och gå sedan över till de svenska. Grundenheten inom fraseologisk forskning är enligt Harald Burger (2007) *Phraseologismus*, som också kan kallas för *feste Wortbindung* eller *phraseologische Wortbindung*. De heter översatta till svenska: *fraseologism*, *fast ordförbindelse* (jfr Svensén 2004) eller *fraseologisk ordförbindelse*. Deras lexikaliska delar kallas för *Komponenten*, *komponenter* (också *konstituenten* t.ex. Sköldberg 2004). Men speciellt i undersökningarna från Sovjetunion och i Östtyskland (DDR), har det använts termerna *Phrasem* eller *Phraseolexem* för fraseologiska enheter. (Burger, 2007: 11–12, Palm, 1997: 104). Jag föredrar termen *fast fras* framför de ovan nämnda termerna och jag vill redan här påpeka att jag använder termen *fast fras* även som synonym till termerna *fast ordförbindelse* (jfr Svensén, 2004) och *idiomatisk uttryck* (se t.ex. Clausén & Lyly, 1995 och Sköldberg, 2004) även om några forskare använder det bara för rena idiom (se 2.3.3 för idiomatisitet).

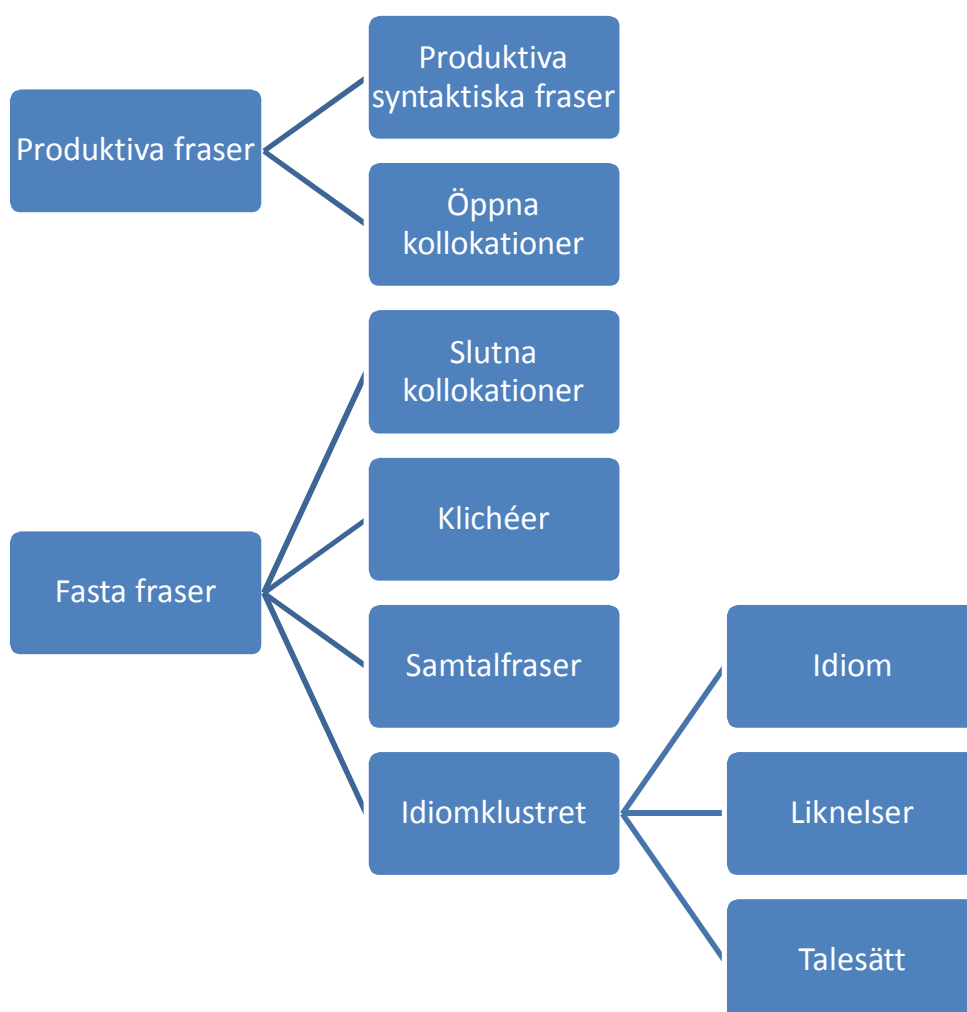
Sköldberg (2004: 29–31) konstaterar att det finns olika sätt att klassificera fraseologiska enheter därför att man har olika syften när man konstruerar *typologiska* modeller. *Typologi* betyder läran om olika typer (av fraseologiska enheter i det här fallet) och det systematiska ordnandet av dem. Hon skriver att klassificeringen av olika fraseologiska enheter kan baseras t.ex. på uttryckens grammatiska struktur, graden av kompositionalitet, uttryckens bokstavliga eller idiomatiska betydelse, och hon skriver också att flertalet av dem är *särspråkligt* baserade. Därför har jag valt att i nästa kapitel presentera några svenska modeller som jag bekantat mig med. De är de två relevantaste som också Malmqvist och Skog-Södersved (2007) hänvisar till i sitt verk när de listar aktuell svensk sekundärlitteratur om fraseologi.

2.2 SPRÅKLIGA FRASER

I detta kapitel redogör jag för hur *språkliga fraser*, alltså alla slags sammanställningar av fler olika lexikala enheter i ett språk, vanligen brukar kategoriseras av svenska forskare. Jag presenterar några modeller för att ge en översiktlig bild av dem innan jag redogör för de olika typerna av fasta fraser och deras egenskaper mera detaljerat (i kapitlet 2.3 och 2.4). I de verk av svenska forskare som jag har bekantat mig med, delas

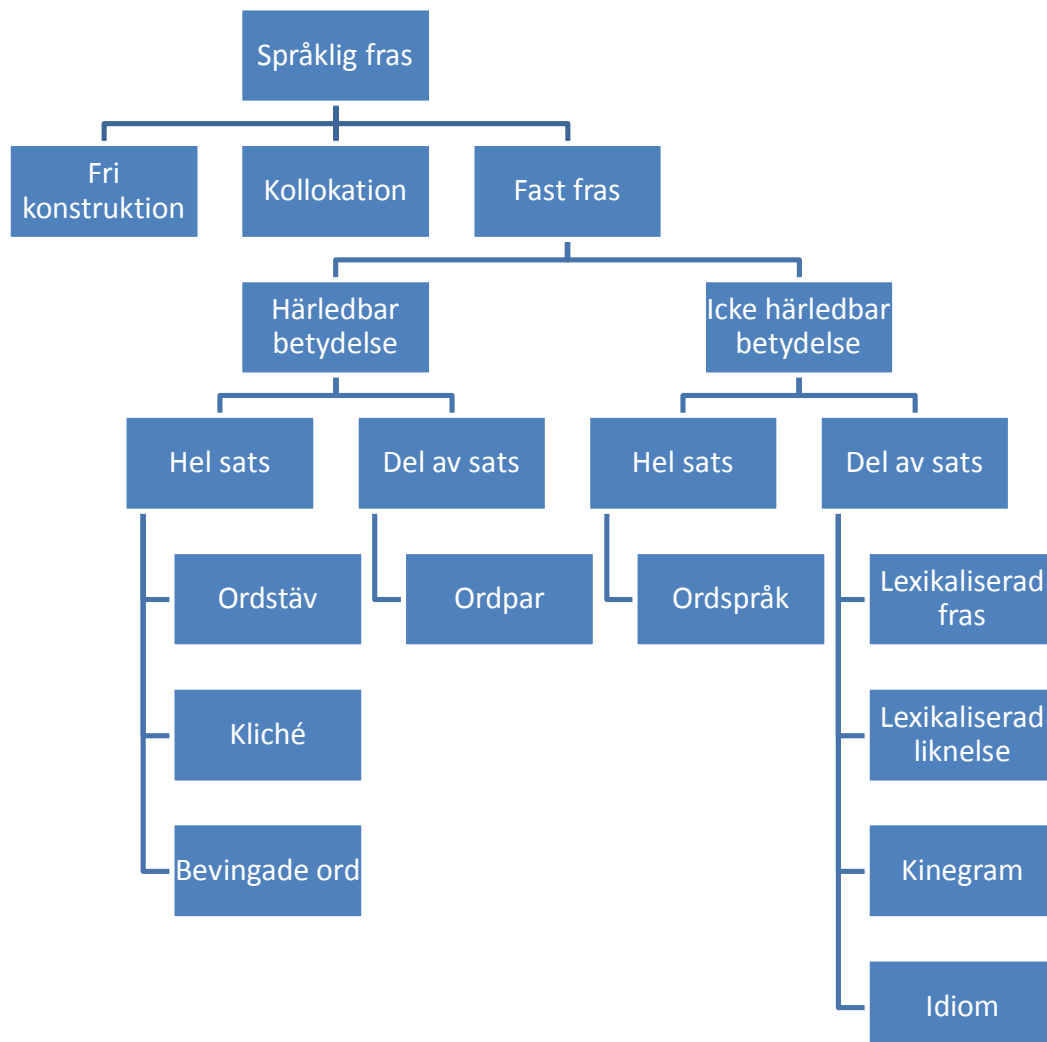
språkliga fraser i två eller tre kategorier beroende på hur man uppfattar kollokationer (se 2.2.2). T.ex. Clausén och Lyly (1995: 24) har kommit på en analysmodell av fraser med tanke på ordboksarbetet, så den är främst avsedd för ett lexikografiskt syfte men användbar och värt att presentera i min undersökning. Enligt Clausén och Lyly fraser kan delas i *produktiva fraser* och *fasta fraser*. Produktiva fraser kan vara antingen *produktiva syntaktiska konstruktioner* eller *öppna kollokationer* som båda är syntaktiskt produktiva och alltså ganska fria. Fasta fraser i sin tur är *slutna kollokationer*, *klichéer*, *samtalsfraser* eller hör till *idiomklustret* som innehåller ytterligare tre underkategorier: *liknelser*, *talesätt* och *idiom*. (Clausén och Lyly 1995: 24–27). Nedan i Figur 1 finns min förenklade graf av Clausén och Lylys modell 1995: 24). Jag har behållit rubrikerna, men jag har strukit de mera detaljerade förklaringarna på termer och gjort den till ett träd, för att hålla modellen klar och åskådlig för läsaren.

Figur 1. Huvudtyperna enligt Clausén och Lylys analysmodell (1995: 24)

Jag utesluter från min undersökning som icke-relevanta det som Clausén och Lyly kallar för samtalsfraser och Svensén (2004:243) för *rutinformler*. Sådana är t.ex. *ursäkta, adjö! jasanya?* Jag kommer inte heller behandla sådana fraser som Burger (2007: 56–58) kallar för strukturella och kommunikativa fraser, t.ex. *så vitt jag ser, både – och* eller *Modellbildungen* (Burger, 2007: 45–46) t.ex. *von Dorf zu Dorf* ('från by till by'), *dag efter dag*.

Figur 2. En version av Emma Sköldbergs frastypologiska modell (2004: 32)

Emma Sköldbergs modell (Figur 2) som hon presenterar i sin avhandling (2004: 32) som ett förslag till en övergripande frastypologi är i sin tur en litet mera detaljerad modell. Den anpassar sig väl till min undersökning också därför att hon koncentrerar sig just på kategoriseringen av fasta fraser och speciellt idiom. I Sköldbergs modell finns också liknande kategorier som i Clausén och Lylys modell (Figur 1), men hon delar upp språkliga fraser i tre kategorier redan från början, nämligen till *fria konstruktioner*, *kollokationer* och *fasta fraser*. Sköldberg delar fasta fraser vidare i två kategorier efter betydelsen hos fraserna – om den är härledbar eller inte. Dessa underkategorier *härledbar* eller *icke härledbar betydelse* har båda två ännu undergrupper som bildas av fraser som fungerar antingen som en *hel sats* eller som *en del av sats*. Fasta fraser med *härledbar* betydelse är enligt Sköldberg: *ordstäv*, *klichéer*, *bevingade ord* och *ordpar*, av vilka bara ordpar fungerar som del av sats och resten som hela satser och meningar. Fasta fraser med *icke härledbar betydelse* som formas av hela satser är *ordspråk* och de som fungerar som bara en del av en sats är *lexikaliserade fraser*, *idiom*, *lexikaliserade liknelser* och *kinegram*. (Sköldberg 2004: 32–35). Exempelfraser finns i nästa kapitel.

Bo Svenséns uppfattning i sin tur är ganska lik Sköldbergs modell (2004: 32) även om han skriver ur en lexikografisk synvinkel. Han använder ändå termen *fast ordförbindelse* för fasta fraser (jfr de tyska termerna kapitel 2.1). Enligt Svensén (2004: 206) kan de grovt delas in i fasta och icke-fasta ordförbindelser. Bland de icke-fasta görs en skillnad mellan fria kombinationer och kollokationer, så som också Sköldberg gör i sin modell (Figur 2). Svensén konstaterar att till de icke fasta hör ”främst idiom”, men också andra mer eller mindre idiomatiska uttryck, som t.ex. ordspråk och liknelser. Svensén använder i sin klassifikation också termerna *halvidiom* och *helidiom* som också de tyska forskarna Burger 2007, Fleischer 1997, och Palm 1997 använder *Teil-Idiome*, *delidiom*.

2.2.1 Fria konstruktioner

I Svenskt språkbruk av Svenska språknämnden (2003) görs en skillnad mellan *konstruktioner* och *fraser*: ”Konstruktionerna är grammatiska konstruktioner som i

princip är produktiva, medan fraserna är mer eller mindre fasta och antingen konkreta eller bildliga.” Jag anser *fria konstruktioner*, *fria kombinationer*, *produktiva fraser* samt *produktiva nykonstruktioner* synonyma i min undersökning därför att termen som används för det inte egentligen spelar någon stor roll i min undersökning men jag föredrar *fria konstruktioner* i fortsättningen.

Fria konstruktioner måste, som redan Anward & Linell (1976: 90) konstaterade på sjuttioalet, följa de generella, produktiva reglerna och mönstren i böjning och ordföljd. De är på så sätt fria att de olika komponenterna i dem kan böjas fritt, användas och modifieras på mycket varierade sätt. De kan ha sina fulla och bokstavliga informationsvärde kvar. (Anward & Linell, 1976: 109). De är därmed mycket produktiva. Sköldbberg (2004: 34) konstaterar också att kännetecknande egenskaper hos fria fraser är att de lätt kan anpassas till olika kontexter, och att ingen av komponenterna begränsar denna möjlighet, alla komponenter har sin kompositionella betydelse kvar. Svensén (2004: 209–210) uttrycker samma tanke med andra ord när han skriver att fria kombinationer är språkliga konstruktioner som följer grammatiska regler och är semantiskt triviala. Semantik är kort sagt ”läran om betydelsen hos språkliga uttryck” (Nordstedts svenska ordbok, 1999). Deras betydelse är i hög grad härledbar utifrån betydelsen av ord som ingår i dem (jfr Teleman 1974: 212), och ingen av komponenterna i dem har *begränsad kombinerbarhet*, dvs. komponenterna består av ord som lätt kan förstås oberoende av varandra. De är alltså *autosemantiska*. Från definitionerna ovan kan man redan ana vilka möjliga restriktioner de fasta fraserna kan ha, som inte gäller fria konstruktioner som t.ex. *en brun katt*, *den gamla vita katten*, *många gula katter*, *de svarta katternas lekplats* osv¹³.

2.2.2 Kollokationer

Kollokationer är en något knepigare kategori därför att olika forskare placerar dem olika i sina modeller. Sköldbberg (Corpas Pastor, 1996: 53–6 citerad efter Sköldbberg 2004: 34) konstaterar också att termen används med olika innebörd i litteraturen. Skölbberg (2004:

¹³ Mina egna exempel

32) och Svensén (2004: 206) uppfattar dem som en egen parallell kategori med fria konstruktioner och fasta fraser under språkliga fraser (se Figur 2), medan Clausén och Lyly (1995: 24) delar in språkliga fraser i produktiva och fasta fraser i deras modell (se Figur 1), och placerar in kollokationer i dessa två kategorier beroende på om de är öppna kollokationer (produktiva fraser) eller slutna kollokationer (fasta fraser). Öppna kollokationer är enligt dem syntaktiskt produktiva men lexikaliskt ganska fasta, t.ex. *skära ngt i bitar/skivor/strimlor*. Slutna kollokationer är fraser som är fasta syntaktiskt och lexikalt, men ofta semantiskt genomskinliga. Till exempel frasen *skära halsen av ngn* med betydelsen 'döda ngn' klassificeras som en sluten kollokation i deras modell, eller *spela piano* (Clausén och Lyly (1995: 24–25).

Enligt Svensén en kollokation är en kombination av ord, som tenderar att uppträda tillsammans, t.ex. *fatta ett beslut*. Svensén konstaterar att de oftast består av två ord, huvudordet (*bas*) och biordet (*kollokator*), och att åtminstone en komponent, vanligen huvudordet inte är autosemantisk, utan *syntemantisk*, dvs. har begränsad kombinerbarhet. Det betyder att åtminstone den ena komponenten kan definieras och betydelsen kan förstås med hjälp av kollokationspartnern. (Svensén, 2004: 207–213). Enligt Sköldberg (2004: 34) tenderar dessa ord också att uppträda i en viss ordning i kombinationen men de behöver inte vara tätt intill varandra, t.ex. ”*regeringen fattade i förra veckan beslut om...*”. De har alltså vissa formella restriktioner men en förhållandevis härledbar betydelse. Den viktigaste faktoren hos kollokationerna som skiljer de från t.ex. idiom är enligt Svensén (1987: 103) att helheten inte har en metaforiserad betydelse. I kollokationerna kan man byta ut objektet som har en gemensam kollokator som oftast har en överförd betydelse t.ex. *face* i *face the facts/truth/problem/difficulties/circumstances* (Svensén, 2004: 241).

Frasen *fatta ett beslut* dyker upp också Malmqvist och Skog-Södersveds undersökning (2013), men där räknas det till ”en grupp som verkar sväva mer eller mindre fritt”, de så kallade *funktionsverbkonstruktioner Funktionsverbgefüge*. De är sådana fraser som kan ersättas med ett verb, t.ex. *fatta ett beslut*, *göra ett val* med *besluta*, *välja* ((2013:187). De utesluter sådana uttryck även om de konstaterar att det inte alltid finns någon klar gräns mellan dem och kollokationerna. Jag utesluter dem från min undersökning som

kollokationer. Kollokationerna kunde behandlas mycket mera ingående och de skulle också vara ett mycket intressant område att forska i, men jag fördjupar mig inte vidare i dem därför att för min undersökning är det viktigt bara att kunna göra en skillnad mellan dem och fasta fraser. Jag anlitat Sköldbergs och Svenséns definition av kollokationer i min analys, alltså betraktar dem som en egen parallell kategori med fria konstruktioner och fasta fraser.

2.2.3 Fasta fraser

De flesta som är intresserade av språk har någon slags uppfattning om vad som menas med fasta fraser, t.ex. sådana som ordspråk eller idiom. Men ju mer jag har satt mig in i temat, desto bättre har jag förstått att det egentligen inte är lätt att definiera vad som menas med de olika termerna som används inom fraseologi, vilket har framgått av t.ex. diskussionen ovan. Det finns lika många syner på saken och olika termer som det finns forskare (se t.ex. Palm, 1997: 105). Speciellt när det gäller idiom har det använts många olika termer. Sköldberg (2004: 20) konstaterar i sitt verk att *idiom* är termen som används mest i svenska sammanhang vid sidan av *lexikaliserad fras* (eller *lexfras*) vilket enligt henne troligen är Anward & Linells (1976) påverkan. Jag har också valt att använda termen idiom i min undersökning i stället för lexikaliserad fras. De egenskaper som särskiljer olika kategorier av språkliga fraser: fria konstruktioner och kollokationer från fasta fraser är enligt Sköldberg (2004: 30–31) graden av *fixering*, (jfr de tyska termerna av Burger 2007 och Palm 1997 i 2.3) alltså att de är fasta till formen. Andra kännetecknande egenskaper behandlas mera detaljerat i följande delkapitel.

2.3 FASTA FRASERNAS EGENSKAPER

För att kunna förstå fasta frasernas natur bättre behövs det termer för att beskriva deras egenskaper. De presenteras i detta delkapitel. Fasta frasernas egenskaper realiseras i olika grader hos olika fasta fraser och det kan förekomma undantag och olika typer av modifieringar och kreativ användning vilka betraktas närmare i 2.5.3.

2.3.1 Polylexikalitet och fasthet

Redan termerna fast fras och fast ordförbindelse avslöjar, att dessa uttryck innehåller mera än ett ord, alltså flera lexikaliska komponenter som på något sätt är fasta. Enligt Burger (2007: 13) har de fasta fraserna (i bredare definition) två egenskaper: *Polylexikalität*, *polylexikalitet* dvs. de består av mer än ett ord, och *Festigkeit*, *fasthet* vilket i sin tur enligt honom innebär att deras betydelse är bekant för användare av ett språk just i den kombinationen. De är alltså på något sätt frusna, som Lindfors Viklund (1995: 3) uttrycker saken. Palm (1997: 29) använder också termerna *Fixiertheit*, *fixering* och *Stabilität*, *stabilitet* för detta fenomen. Också Fleischer (1982: 12–16) använder termen stabilitet och skriver att den kan förekomma på fyra plan: lexikaliskt, semantiskt, syntaktiskt och morfologiskt. Sköldberg (2004: 23, efter Nunberg et al. 1994: 492) konstaterar att hon använder termen *fixerat* i stället för fast, eftersom det innebär att t.ex. idiom inte kan varieras för att anpassas till olika kontexter (Sköldberg, 2004: 33).

2.3.2 Lexikalisering

Med lexikalisering menar jag samma fenomen som *konventionalisering* och *institutionalisering*. Jag föredrar dock termen lexikalisering därför att t.ex. institutionalisering och konventionalisering kan ha olika konnotationer. Sköldberg (2004: 23–24 som hänvisar till Fernando & Flavell, 1981: 44) använder termen institutionalisering och enligt henne finns det olika kriterier för det att ett uttryck har blivit institutionaliserats t.ex. att många individer inom en språkgemenskap känner till uttrycket, och möjligen använder det själva, och förstår den eventuellt inte bokstavliga betydelsen hos den. Ett annat kriterium är att uttrycket förekommer ofta i en textkorpus eller att det har beaktats i större ordböcker.

Såsom Sköldberg (2004: 37) konstaterar, kan termen lexikalisering ha olika betydelser. Den kan hänvisa till att uttrycket har blivit så pass etablerat att det utgör en del av lexikonet som sådant, att det har lagrats i språkets lexikon (Se t.ex. Fleischer, 1982; Palm, 1997 och Burger 2007). Men utöver uttryckens etablering kan termen syfta till

dess fasthet. T.ex. Lindfors Viklund (1991, 2–3) menar med termen lexikalisering att uttrycket är syntaktiskt och lexikaliskt fast eller fruset, d.v.s. det har en fast form och dess betydelse är fast så att uttrycket inte kan varieras fritt, det kan inte förekomma t.ex. böjning, flyttningar av ord eller pronominalisering i samma utsträckning som i fria konstruktioner utan att frasens betydelse går förlorad. (jfr 2.3.1). Lindfors Viklund (1991: 2) använder termen *semantisk töjbarhet* för det fenomen att uttryckets fasthet syns i det att talare av samma språk har samma uppfattning om frasens betydelse. Lexikalisering kunde alltså egentligen också föras under rubriken fasthet men jag uppfattar termen lexikalisering som Sköldberg gör: som tecken för etablering, att uttryck noteras i ordböcker eller att många känner till dem och de finns att hitta i olika texter.

2.3.3 Idiomatisitet och metaforisering

Burger skriver att det kommer en egenskap till den snävare definitionen av fasta fraser, nämligen *Idiomazität, idiomatisitet*. Burger (2007: 13) ger frasen *borsta tänderna* som ett exempel som åskådliggör fenomenet. Frasen har en *bokstavlig betydelse (wörtliche Bedeutung)*. Han skriver att vissa uttryck kan ha utöver en bokstavlig betydelse en *överförd, fraseologisk betydelse (übertragene, phraseologische Bedeutung)*. T.ex. frasen *ge någon korgen* kan ha betydelsen att helt konkret ge någon en korg, eller överförd i betydelsen 'ge ngn avslag på hans frieri' (Svensk ordbok, 1999). Clausén och Lyly (1995: 27) hänvisar också till detta fenomen med termen *parallella uttryck* och Sköldberg (2002) skriver om idiomens *tvetydighet* i sina verk. Sköldberg (2002: 74–78) konstaterar att några idiom i vissa kontexter kan tolkas antingen som idiom eller som *PBSK, produktivt bildade syntaktiska konstruktioner* (dvs. fria konstruktioner), t.ex. *bära frukt*.

Sköldberg (2002: 74–78) skriver också att för några idioms del finns det knappast en kontext där de kan tolkas bokstavligen (då genren är tidningstexter). Som exempel ger hon *få stryka på foten* eller *få vatten på sin kvarn*. Hon påpekar att sammanhanget avgör hur frasen ska tolka men skribenten kan även markera t.ex. med citationstecken eller

genom att lägga till ordet *bokstavligen* att det handlar eller inte handlar om ett idiom, eftersom i vissa fall kan frasen ha både *lexikal* (ordagrann) och *kompositionell* (överförd) tolkning. Då är det enligt Sköldberg (2002, 72: 78–79) oftast fråga om ett medvetet val, en lek från skribentens sida som förekommer i ”lättammare och humoristiska tidningstexter”. Hon nämner frasen *få blodad tand* som används i hennes undersökningsmaterial i en text som handlar om rollspel som vunnit stort intresse men där också vampyrer förekommer. Sköldberg (2004: 22) konstaterar även att överförd betydelse kan kallas också för *konventionaliserad* eller *idiomatisk betydelse*. Andra termer som har använts är *fraseologisk*, *idiosynkratisk* och *kompositionell* betydelse. Jag kommer att undvika termen konventionaliserad betydelse och föredra termerna idiomatisk eller fraseologisk betydelse för att undvika missförstånd (jfr t.ex. konventionalisering i 2.3.2).

Sådana fasta fraser som t.ex. *som fallen från skyarna* som knappast har en rationell bokstavlig betydelse men som i den överförda betydelsen låter ’mycket förvånad eller handlingsförlamad visat mycket idiomatisitet eftersom dess betydelse har överförts i sin helhet (se också Burger 2007: 14–15). *Idiomatisitet* betyder enligt Sköldberg (2004: 2) att frasens betydelse inte är härledbar utifrån de konstituerande elementens respektive betydelse, och härigenom kommer man till definitionen av själva idiomet som också många svenska forskare har använt (se t.ex. Svensén 2004, Niemi 2002: 246, Clausén & Lyly 1995, Erkki Kari 1993b, Lindfors Viklund 1991, Teleman 1974). Men inte alla fasta fraser är lika idiomatiska. Anward & Linell (1976: 82) konstaterar, att graden av idiomatisitet kan vara mycket varierande. Processen där ett uttryck får en idiomatisk betydelse heter *idiomatisering*. Men terminologin är skiftande här också. Palm (1997: 111) listar i sitt verk några kännetecknande egenskaper hos fasta fraser och konstaterar att för detta fenomen, *figurativitet* (*Figurierheit*), använder man olika termer beroende på forskningsinriktning: *idiomasitet* (*Idiomazität*), *betydelseöverföring* (*Bedeutungsübertragung*) och *metaforicitet* (*Metaphorizität*).

Sköldberg behandlar fasta fraser som har ett *figurativt*, överfört innehåll och är *metaforiska* eller *metonyma* (2004: 190). Metaforisering är en semantisk process som innebär att betydelsen hos ett eller flera ord glidit över i en annan betydelse. Exempel på

metaforiska fasta fraser är t.ex. *få vatten på sin kvarn*, *dra sitt strå till stacken* (Sköldberg, 2004: 272). Burger (2007: 86) skriver om metonymi som en företeelse när något ord ersätts med något annat som är nära relaterad med det (t.ex. en del av helheten). T.ex. somatismer (se kinegram i 2.4.2) är ofta exempel på sådana enligt honom. Sköldberg (2004: 272) ger också ett kroppsdelsideom som exempel på metonymi: *få stryka på foten*. Enligt Lakoff & Johnson (1980) måste det finnas ett icke metaforisk system som bas för att kunna förstå sådana abstrakta uttryck som metaforer. De kallar det ursprungliga begreppet *source domain* och det som beskrivs i metaforen för *target domain*. Vanligtvis är det en bokstavlig betydelse som har glidit över i en abstrakt (Clausén & Lyly, 1995: 26). Ibland skapar idiommet också följdmetaforer (Sköldberg, 2004: 270). T.ex. i Sköldbergs material förekommer en följdmetafor *virvelvinden* för den som utförde handlingen i en sats där idiommet *blåsa liv i ngt* hade använts som verb. Där finns det ett tydligt semantiskt samband mellan deras bokstavliga betydelser *vind* och *blåsa*. (Se också Sköldberg 2004: 190ff för döda och levande, motiverade metaforer).

Clausén och Lyly konstaterar att fasta fraser kan vara berörda av metaforisering utan att betydelseöverföringen nått ändå fram. Som ett exempel ger de liknelsen *fattig som en kyrkråtta*. Där har ordet *fattig* sin egentliga, bokstavliga betydelse kvar och ”orden *fattig* och *kyrkråtta* jämförs här så att det att vara *fattig* liknas vid den situation som en *kyrkråtta* befinner sig i” (Clausén & Lyly, 1995: 27). Palm (1997: 12–13) skriver om metaforisering som en typ av idiomatisitet, och konstaterar att det finns *genomskinlig* (*durchsichtig*) och *ogenomskinlig* (*undurchsichtig*) metaforisering. I *ogenomskinlig* metaforisering har uttrycket inte sin bokstavliga betydelse kvar.

2.3.4 Modifikationer och kreativ användning

Motsatsen till normal, lexikaliserad användning, formen som finns att hitta i olika ordböcker och frassamlingar, är kreativ användning och olika modifikationer. Det kan vara frågan om lexikalisk eller grammatikalisk variation, varav en del uppmärksammas i ordböcker (t.ex. idiomsynonymi) eller tillfällig modifikation, kreativt användning.

Redan Anward & Linell (1976: 83) konstaterar att man borde skilja på *permanent* och *tillfälliga* lexikaliserade fraser. De tillfälliga fraserna skapas i talsituation och de finns inte i språkets lexikon utan bara i talarens minne (och i mitt material också nedskrivna i en tidning). Även om fasta fraser borde vara ganska fasta till formen, alltså lexikaliskt, syntaktiskt, morfologiskt och semantiskt frusna, oföränderliga så som Svensén uttrycker det (2004: 240), har korpusstudierna (t.ex. Skog-Södersved 1992 och Sköldberg, 2004) visat att det finns idiom som ändå kan modifieras. Av den anledningen koncentrerar jag mig på modifikation av idiom i nästa stycken.

Lexikalisk variation

Vid lexikalisk variation av idiom är det ofta fråga om synonymer: att man kan byta ett ord i frasen mot något annat med ungefär samma betydelse utan att hela frasens betydelse ändras. Idiomsynonymer står ganska nära varandra men har skillnader på lexikalt plan: *lägga rabarber/vantarna*, *strida/kämpa med blanka vapen*. Utöver idiomsynonymer finns det också idiomantonymer och olika idiomserier. Idiomantonymer har motsatta lexikaliska betydelser, men ofta samma syntaktiska struktur t.ex. *sitta säkert/löst i sadeln*. Därutöver finns det så kallade idiomserier, som visar likhet i lexikon och syntax. T.ex. *supa/ljuga/svära som en borstbindare*. (Sköldberg 2004: 389). Idiom kan också vara hyponyma till varandra, eller på något annat sätt betydelsebesläktade eller visa likhet i centrala betydelsekomponenterna, t.ex. *samla glödande kol på ngns huvud/hjässan*, *lägga korten/papperen på bordet*. (Sköldberg 1999: 387–388). Svensén skriver om samma företeelse, och konstaterar att de inte nödvändigtvis behöver vara betydelsebesläktade. Han ger ett exempel på engelska: *burn one's bridges/boats*, 'bränna sina skepp'. Han konstaterar också att man kan variera idiom även genom att lägga till eller ta bort ord så att det kan men inte nödvändigtvis orsakar en betydelseförändring. Han ger ett exempel på tyska: "Katz und Maus [mit jemandem/miteinander] spielen" (Svensén, 2004: 240–241) på svenska 'leka katt och råtta'.

Ordspråken är enligt Svensén lexikaliskt åtminstone lika oföränderliga som idiomerna, och det är bara i enstaka fall som variationer förekommer. Semantiskt sett har ordspråken, liksom idiom, ofta en överförd betydelse, även om vissa av dem kan

uppfattas ordagrant eller nästan ordagrant. Enligt Svensén beror deras frusenhet också mycket på det att de utgör hela fraser. En viss lexikalisk variation är också möjlig hos liknelser enligt Svensén, t.ex. *vara stark som en oxe/björn*. (Svensén, 2004: 244–245).

Morfosyntaktisk och dynamisk variation

Clausén och Lyly (1995: 29) konstaterar att idiom ofta tillåter en mindre variation på frasnivå. Det är frågan om en morfologisk eller syntaktisk variation som inte ändrar frasens betydelse. De konstaterar att det oftast är frågan om verb som böjs i tempus, men substantiv kan också varieras (genus, numerus) eller man kan lägga till ett adjektivattribut i frasen och bilda en sammansättning med hjälp av den. Sköldberg (1999: 388) skriver att även adjektiv kan ha olika komparationsgrader. Svensén konstaterar att hos de flesta idiom som består av en verbfras är tempusbyte möjlig, t.ex. *han tappar/tappade/har tappat/hade tappat sugen*. Men han konstaterar att det inte oftast är möjligt att variera species eller numerus av substantiv, eller pronominalisera dem. (Svensén, 2004: 240). Ordspråk i sin tur är grammatiskt nästan stelnade, vilket enligt Svensén beror främst på att de utgör hela meningar, generaliserande påståenden som har verbet normalt i presens. Liknelsernas grammatiska form är enligt Svensén inte lika stelnad som t.ex. hos ordspråk. Om de består av verbfraser, kan verbet modifieras i tempus, modus, person osv. *de har svurit som borstbindare hela dagen*. (Svensén 2004: 244).

Clausén och Lyly (1995: 28–29) skriver också om *dynamisk variation* som betyder att de olika fraskategorierna kan glida in i varandra, speciellt liknelser och idiom, och idiom och talesätt (d.v.s. ordspråk). T.ex. *Man ska inte kasta ut barnet med badvattnet* varieras så att det blir ett idiom genom att det modala innehållet (man ska) uttrycks explicit: *kasta ut barnet med badvattnet*, eller att man formulerar idiomat [*vara*] *ett slag mot ansiktet* till en liknelse [*vara*] *som ett slag i ansiktet* för att mottagaren ska tolka den lättare. Sköldberg (2004: 3) skriver om elliptisk användning av ordspråk, t.ex. *lida pin* är ett idiom som fungerar också utan hela frasen som i sin helhet är ett ordspråk och lyder *Vill man vara fin, får man lida pin*. Denna typ av modifikation kan också betraktas som dynamiska variation eller reduktion (jfr Skog-Södersved, 1992). Skog-Södersved konstaterar i sin kontrastiva studie att den vanligaste modifikationen i hennes material

var *substitution* av en komponent, dvs. ersättande av ett ord, t.ex. substantivet i ett nummer av HBL i hennes material: *kort i kjolen* i stället för *rocken*. Andra typer av modifikationer i hennes undersökning är t.ex. *Expansion* (t.ex. lägga till ett attribut), *Reduktion* (slopa ett ord), *grammatische Modifikation* (t.ex. verbet, substantivet böjs) eller *Kombination* (t.ex. ett tillagt attribut och verbet i plural). Hon betraktar alltså grammatikalisk variation som tillfällig modifikation eller kreativ användning också. (Se också Sköldberg, 2004: 39 för *lexikalt fyllda* och *lexikalt öppna idiom*).

Kreativ användning och nybildning

Clausén & Lyly: (1995: 30) konstaterar att fasta fraser kan varieras av kreativa skribenter tillfälligt så att man ändå ”kan ana mönsteridiomet i botten” t.ex. genom att lägga till ett attribut eller bilda en sammansättning med det, såsom i Sköldbergs material (2004: 6) ”jag drar mitt strå till den *vapenfria* stacken” eller i Skog-Södersveds (1992: 184) korpus: *trampa på någons Natotårna*. Clausén och Lyly (1995: 30) ger också ett annorlunda exempel: ”Särskilt många *tappade hakor* återfanns på redaktionsgolven den dagen” där *tappa hakan*, i betydelsen ’öppet visa sin förvåning’ är idiomat bakom den modifierade frasen. De konstaterar att de inte tar upp sådana varierade idiom i deras ordbok och de är alltså inte således lexikaliserade.

Med *kreativ nybildning* menar jag att fria konstruktioner används så att de liknar fasta fraser och kunde eventuellt betraktas som fasta fraser i vardande. T.ex. Malmqvist (2010) har i sin undersökning om ordpar stött även på nya, icke lexikaliserade ordpar som bildats med samma mönster som många lexikaliserade ordpar, t.ex. ett rimmande substantiviskt ordpar *var glipa och glänta* (2010: 184). Hon konstaterar att fasta fraser är ”expressiva, kreativa och innovativa - - pregnanta” och kreativ nybildning ett ”produktivt sätt att utöka ordförrådet” (2010: 184–185). Sköldberg (2004: 29) diskuterar också fenomenet och klassificerar sådana uttryck som inte finns i någon ordbok att hitta och som hon inte själv känner till (som således inte är fixerade eller institutionaliserade) som *nybildade metaforer*. Som exempel ger hon *ha rena kalsonger* i betydelsen ’inte ha ngt som behöver döljas’.

Som Sköldberg (2004: 55) konstaterar (se också Burger 1987), för att kunna tala om modifiering måste man ha någon slags *kanonisk form* av frasen, en grundform. I min uppsats består den kanoniska formen lik Sköldbergs verk av en kombination av olika faktorer: ordböcker, textkorpusar och intuition (i detta fall inte av en modersmålstalare) men den tillåter en ganska stor variation t.ex. i idiomet *sätta käppar i hjulet*, där *käpp* och *hjul* kan ha olika numerus i olika ordböcker (se också Sköldbergs resonemang 2004: 59–67). Skog-Södersved konstaterar (1992: 183) också att det inte räcker som ett kriterium för en kreativ modifikation om frasen inte är noterad i en ordbok, utan då måste kontexten och läsarens språkkänsla avgöra saken. Så är också fallet i min undersökning. Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 191) skriver att med en avvikande formulering uppnås en effekt som får mottagaren att reagera, att börja tolka uttrycket. Så om det finns ett mönsterfras att ana i botten räknas frasen i denna undersökning som en modifierad fast fras. Jag kommer inte att använda mycket energi för att uppmärksamma all lexikalisk och morfosyntaktisk variation eftersom de konstaterats vara ganska vanliga. Jag plockar fram några exempel av dem för att åskådliggöra fenomenet och sedan diskuterar jag de mest iögonfallande fallen av de eventuella kreativa fraserna i materialet.

2.3.5 Unika konstituent, kulturpecifikheter och semantiska fält

Sådana idiom som t.ex. *hamna på efterkälken* eller ordparet *kreti och pleti* hör till fasta fraser som innehåller ord (eller morfem) som inte förekommer i andra kombinationer eller självständigt i ett språk, utan de finns bara i frasen i fråga (*efterkälken, kreti, pleti*). Sådana konstituent kallar t.ex. Fleischer (1997: 37) för *unikal komponent*, och Sköldberg (2004: 24, 37) för *unik konstituent*. Sköldberg skriver att det kan vara frågan om ålderdomliga former t.ex. *till råga på allt* eller konstituent som *hipp och happ* eller t.o.m. syntaktiska underligheter, t.ex. *vara topp tunnor rasande* som strider mot de moderna grammatiska reglerna.

Liksom Viljanen & Viljanen (2008: 5) skriver i introduktionen till sin idiomordbok är idiom ofta kulturellt bestämda, t.ex. *svära som borstbindare* heter på finska *kiroilla kuin*

merimies, 'svära som en sjöman', eller *pratar som en kvarn* som på finska heter *puhua kuin papupata* 'tala som en bönstuvning'¹⁴, så man kan inte alltid översätta dem till ett annat språk. Lindfors Viklund (1991: 2–3) har dock i sin undersökning kommit fram till att även de informanterna som talar svenska som andraspråk i hennes studie har kunnat tolka svenska idiom i överraskande hög grad, vilket i sin tur kan förklaras av en kognitiv semantisk teori om metaforikens universala karaktär (se t.ex. Lakoff & Johnson). Intressant nog har Leinonen och Tandefelt (2006) fått motsatt resultat med finlandssvenskahögskolestudenter som informanter.

Åke Daun i sin tur konstaterar i sitt verk om ordspråk att de liknar en del nationella stereotyper och avslöjar något om landet i fråga och något om nationalkaraktären. Han skriver också att nordiska ordspråk präglas av ett visst vemod som mildras med humor. De skiljer sig från andra ordspråk i Europa med några vissa drag: anspråkslöshet, demokrati och rättvisa, krav på sanningen. Men han skriver också att ordspråk kan uppfattas olika, beroende av mottagarens sociala eller etniska bakgrund. (Daun, 1998: 195–204). På detta ställe kunde dock igen hänvisas till Lakoff & Johnsons teori om universella metaforer (1980). Enligt Lindfors Viklund (1991) kan spridningen av fasta fraser tolkas både som ett språkligt och ett samkulturellt fenomen. T.ex. ordspråk kan enligt henne (1991: 18) avses som en "kulturell visdomsbank". Därför tycker jag att det är viktigt att fästa uppmärksamhet på dem, och slå vakt så att de inte går förlorade.

Enligt Lakoff (1987: 271–275) är människan en fysisk varelse som strukturerar den yttre världen genom kunskap om sin egen kropp. Därför finns det rikligt med metaforer (och idiom) som innehåller en beteckning på en kroppsdel i alla språk, och vanligtvis det som är uppe är god och det som är nere är illa, och förflutet ligger bakom oss (*språkliga innehållets kroppslighet*). Akimoto (1994: 460–463) skriver att några beteckningar på kroppsdelar är universella i metaforiska uttryck trots att de är kulturellt motiverade. Niemi har gjort en korpusstudie (2002: 249–251) om de mest frekventa kroppsdelssubstantiven i verbfrasidiom i sex olika språk inklusive svenskan och kommit fram till att i hennes material på svenska var de vanligaste substantiven: *hand*, *öga*, *hjärta*, *huvud* och *öra*. Malmqvist (2010: 181) kallar sådana fasta fraser där "en

¹⁴ min översättning

beteckning på en kroppsdel utgör en av komponenterna” för *somatism* (se också Krohn, 1994: 20–23 och Burger, 2007: 48). Sköldberg (2004: 33–34) i sin tur har en egen kategori, *kinegram* (se 2.4.2) för en viss typ av somatism. Vi märker inte ens hur vår värld bygger på sådana saker som kanske känns självklara. Det är av de ovannämnda skälen vissa semantiska fält är väl presenterade i idiom. Andra vanliga semantiska fält som också ofta är kulturspecifika är t.ex. djur, färger och mat (Lado, 1957: 110–111). Enligt Sköldberg (2004:30) kan man i klassificering av fasta fraser också utgå från deras bokstavliga betydelse. Därför har jag också valt att beakta detta i min uppsats. På detta ställe borde dock tilläggas att sådan klassificering inte är möjlig hos de idiomerna som saknar bokstavlig betydelse.

2.4 FRASERNAS SEMANTISKA OCH SYNTAKTISKA SÄRDRAG

Såsom Svensén (2004: 206) konstaterar, hör ”främst idiom” till fasta ordförbindelser. Men som det framgår av figurerna i kapitel 2.2 finns det många andra också. Jag använder Sköldbergs (2004: 32) typologi (se Figur 2) som bas för kategoriindelningen därför att den är den mest detaljerade av de modeller som har presenterats här, men jag presenterar synsätt av några andra forskare också.

Först behandlas fasta fraser som har en härledbar betydelse i Sköldbergs modell:

- *Ordstäv, klicheér, bevingade ord, ordpar*

Därefter de som har en icke härledbar betydelse:

- *ordspråk, lexikaliserade fraser, lexikaliserade liknelser, kinegram, idiom.*

Jag är mest intresserad av de uttryck som tillhör idiomklustret i Clausén & Lylys (1995: 24) modell (se 2.2. för Figur 1), alltså lexikaliserade liknelser, idiom och talesätt (som jag klassificerar som ordspråk), som alla enligt Clausén och Lyly är i någon form berörda av metaforisering. Därutöver är jag också intresserad av ordpar därför att jag har stött på olika uppfattningar om dem i litteraturen (se 2.4). Men jag behandlar alla härledbara och icke härledbara fraser för att ge en helhetsbild av de fasta fraserna.

2.4.1 Härledbar betydelse

Ordstäv, klichéer och bevingade ord utgör alla en hel sats eller mening medan ordpar bara utgör en del av sats när de används. Men enligt Sköldberg har de alla en härledbar betydelse, den kan alltså härledas ur de enskilda komponenternas betydelse. (2004: 31–35).

Ordstäv

Enligt Sköldberg är ordstäv humoristiska *talesätt* och innehåller ett påhittat citat av en påhittad person, t.ex. ”*Liten hämnd är också hämnd, sa bonden och spottade på grannens gris.*” (2004: 32). Holm (1986: 17) konstaterar också att ordstäv i många fall är ”fabricerade”. Först kommer slutrepliken av någon person, som enligt honom ofta inte är känd i just den trakten där ordstäven förekommer, och sedan förklaras situationen. Termen *talesätt* i sin tur har olika innebörd beroende på forskare. T.ex. Clausén och Lyly (1995) kallar sådana uttryck för *talesätt* som Sköldberg i sin tur kallar för *ordspråk* (se 2.4.2). Jag har bestämt mig att hålla mig till Sköldbergs uppfattning om ordstäv som härledbara fasta fraser men de eventuella ordstäven i mitt material räknar jag till kategorin *ordspråk* och motsvarande.

Klichéer

Klichéer är enligt Sköldberg (2004: 32) välkända uttryck som ofta har ett banalt innehåll, som t.ex. *Tänk vad tiden går* vars betydelse går att härledas av betydelsen hos de enskilda komponenterna. Terminologin skiftar också på det här stället litet, eftersom Burger (2007: 42, 52–53) kallar sådana ”självklarheter” för *Gemeinplätze* medan han under termen klichéer (*Klichees*) har sådana uttryck som t.ex. *ein Schritt in die richtige Richtung*, ’ett steg in rätt riktning’. Jag kommer dock att följa Sköldbergs typologi här, men jag kommer att föra också de eventuella klichéerna i materialet under kategorin *ordspråk* och motsvarande tillsammans med *talesätt*, *ordstäv* och *bevingade ord*.

Bevingade ord

Bevingade ord i sin tur är enligt Sköldberg (2004: 32, citerad efter Sköldberg 1999a,) välkända uttryck som har en viss upphovsman eller källa, t.ex. *Bibel*. Sådana är t.ex.

Veni, vedi, vici av Caesar (Erkki Kari 1993: 6) och *den förlorade sonen* ur *Bibeln* (Sköldberg, 2004: 25). Burger (2007: 49) skriver att i dag kan man även räkna med mera moderna uttryck från t.ex. filmer och reklam till bevingade ord, men då måste talarna vara väl medvetna om dess ursprungliga användning. Jag räknar också bevingade ord till kategorin ordspråk och motsvarande.

Ordpar

Ordpar tas upp i Sköldbergs modell som en separat grupp av fasta fraser som inte utgör en hel sats eller mening. Hon konstaterar att de inte är figurativa utan de har en härledbar betydelse, som t.ex. *frid och fröjd* (Sköldberg, 2004: 24, 32). Anward & Linell (1976: 81–82) kallar dem för *samordnade substantiv, adjektiv och verb* men anger också i parentes termen ordpar. Hallström och Östberg (1998) kallar dem för ordpar eller *paruttryck* (och konstaterar att de är idiom med två huvudord som ofta innehåller rim, slutrim eller alliteration). Enligt dem är huvudorden från samma ordklass som ofta är antingen synonymer eller antonymer. Det finns vanligen en konjunktion mellan dem, och de kan även föregås av en preposition (Hallström och Östberg, 1998: 6). Ordpar är t.ex. *till punkt och pricka*, *i vått och torrt* och *[leta/söka efter något] med ljus och lykta*.

Malmqvist (2010: 177–178) ger två ytterligare termer utöver termen ordpar: *parformler*, *tvillingformler* (jfr tyskans *Paarformeln*, *Zwillingsformeln*) men skriver att ibland förekommer det även tre ord av samma ordklass: *tro, hopp och kärlek*. Hon refererar Bendz text (1965) när hon skriver att de har en förstärkande funktion och är emotionellt färgade när de hjälper uttrycka skribentens inställning till något. Särskilt synonyma ordpar och de som innehåller alliteration bidrar till uttryckens expressivitet. Burger (2007: 46) konstaterar två saker till om ordpar, att komponenterna i ordparen inte kan byta plats med varandra, och att ibland utgör de en del av en större enhet, t.ex. *mit jmdm durch **dick und dünn** gehen*, vars bokstavliga betydelse låter på svenska ungefär 'gå genom tjock och tunn' men fraseologiska betydelse 'vara en trogen kompis'.

Sköldberg (2004: 32) klassificerar ordpar som en separat kategori (jfr Hallström och Östberg, 1998) under rubriken härledbar betydelse. Svensén i sin tur betraktar dem som

halvidiomatiska, dvs. en komponent brukar behålla sin normala, bokstavliga betydelse (2004: 244). Palm skriver om delidiomatiska ordpar (1997: 12) men också om fraseologiska ordpar (1997: 46). Palms beskrivning av fraseologiska ordpar (1997: 46–47) motsvarar Hallström och Östbergs beskrivning ovan (1998: 6). Jag är inte säker var Clausén och Lyly skulle placera ordpar i sin modell (1995: 24), kanske till slutna kollokationer eller till idiom även om de inte alltid metaforiserats i sin helhet (se 2.2 för Figur 1).

Jag anser att Svensén har en god anledning att uppfatta ordpar som halvidiomatiska, och Palm att dela in dem i halvidiomatiska och fraseologiska eftersom också Malmqvist och Skog-Södersved frågar i sitt verk (2007: 319) om alla ordpar är icke-härledbara när de diskuterar Sköldbbergs typologi och ger som exempel ordparet *kreti och pleti*. Därtill åskådliggör Burger (2007: 46) deras natur med att dela in dem i icke idiomatiska, halvidiomatiska och idiomatiska ordpar. Ett icke idiomatiskt ordpar enligt honom är t.ex. *Kaffee und Kuchen* ('kaffe och kaka'), ett halvidiomatiskt *klipp und klar* i betydelsen 'tydlig, klar', där *klipp* inte har en klar bokstavlig betydelse medan *klar* har sin bokstavliga betydelse kvar (klar). Ett exempel på ett svenskt helidiomatiskt ordpar kunde vara just *kreti och pleti* där ingendera av komponenterna förekommer utanför just denna fras och har därmed en helidiomatisk betydelse (se 2.3.5 för unika konstituenten). Jag anser således att det kan finnas icke-härledbara eller halv-idiomatiska ordpar också, men jag betraktar dem alla som en separat underkategori av fasta fraser som Sköldbberg också gör. Jag kommer att ta ställning till de ovannämnda egenskaperna hos de ordpar som finns i mitt material i analysdelen.

2.4.2 Icke härledbar betydelse

Till icke härledbara fasta fraser som utgör hela satser eller meningar hör ordspråk, och till de som bara utgör en del av en sats eller mening: lexikaliserade fraser, kinegram (vilka jag betraktar som en undergrupp av somatismer), lexikaliserade liknelser och idiom.

Ordspråk

Enligt Sköldberg (2004: 33) är ordspråk fasta fraser med icke härledbar betydelse som formar hela satser. De är som konstaterats ovan (se 2.3.4) grammatiskt och lexikalt nästan helt stelnade. Ordspråken brukar förmedla någon slags levnadsvisdom, något som också Lindfors Viklund (1991: 3), samt Clausén och Lyly konstaterar i definitionen på talesätt. Ordspråk har ofta ett modalt innehåll, t.ex. just *man ska inte ropa hej förrän man är över bäcken* i betydelsen 'man ska inte jubla för tidigt'. (Clausén och Lyly, 1995: 27). Clausén och Lyly konstaterar om talesätt att de är fullständiga meningar, som delvis har metaforiserats, dvs. endast den semantisk tunga delen har metaforiserats. T.ex. i exempelfrasen ovan har det modala hjälpverbet *ska* och subjektet *man* behållit sin bokstavliga betydelse. (Se också Niemi (2002: 251) för de semantiskt tomma "light" verb i somatismerna). Sköldberg konstaterar själv att ordspråk kan uppfattas mer eller mindre metaforiskt, alltså mer ordagrant också, t.ex. *Ett äpple om dagen håller doktorn borta*. (Sköldberg 2004: 32–35). Malmqvist och Skog-Södersved (2007: 319–320) kritiserar också här Sköldbergs typologi. De tycker att det inte alltid stämmer att de skulle vara icke-härledbara till betydelsen. Som ett exempel ger de ordspråken *Bränt barn skyr elden*. De gör dock en anmärkning att de inte har beaktat det faktumet att olika individer kan ha olika kunskap som påverkar graden av härledbarhet hos de olika ordspråken. Så jag kan bara konstatera att härledbarheten hos ordspråk också kan vara graderbar och diskutera det i analysdelen.

Holm (1986: 11–14) skriver i inledningen till sin ordspråkssamling att ordspråk innehåller ofta "tvivelaktiga sanningar och förfärliga överdrifter" därför att de ofta under tidens gång förändrats mycket. Ålderdomliga ord byts mot nyare och några ord byts ut mot sådana som rimmar bättre så att frasen blir, kortare, roligare samt lättare att komma ihåg. Så i slutändan är rim viktigare än innehållet, något som också Ole Kragh (1989: 9) konstaterar i inledningen till sin ordspråkssamling där det finns ordspråk från hela världen. Holm skriver också att många av ordspråken har sina ursprung i antiken eller i *Bibeln* och att många kanske har kommit till från fablar eller vice versa att djursagor kanske har uppstått på grund av något ordspråk (Holm, 1986: 15). Kragh (1989: 20) konstaterar också att många av dem är internationella, men att många av dem har ändrats ganska mycket under tidens gång just av de skälen som nämnts ovan.

Lexikaliserade fraser

Sköldberg (2004: 20) konstaterar i sitt verk att termen lexikaliserad fras används som synonym till alla idiomatiska uttryck, vilket enligt henne kan vara Anward & Linells (1976) påverkan. Men Sköldberg själv uppfattar lexikaliserade fraser som en separat underkategori. Till lexikaliserade fraser hör enligt Sköldberg (2004: 2–3) sådana uttryck som t.ex. *över huvud taget* och *i alla fall*, vars betydelse inte är 'i samtliga fall', utan frasen fungerar snarare som ett satsadverbial, med betydelsen 'åtminstone' eller 'ändå'. Till skillnad från idiom har de inte ett figurativt innehåll (Sköldberg, 2004: 33), men de är trots detta inte helt härledbara (jfr t.ex. strukturella fraseologismer hos Burger (2007: 45–46), t.ex. både–och, *så vitt jag vet*). Därför frågar sig också Malmqvist och Skog-Södersved (2007: 320) om de kanske kunde betraktas som kollokationer. Jag håller med dem och betraktar dem som kollokationer.

Kinegram

Kinegram är ofta kulturspecifika, fasta, och metonyma fraser med ett figurativt innehåll. De betecknar en fysisk gest samtidigt som de har en lexikaliserad betydelse (jfr grekiska *kinema*= rörelse). Kinegram är t.ex. *hänga med huvudet* i bemärkelsen vara ledsen. t.ex. *bita sig i läppen*, *klappa ngn på axeln*. (Sköldberg 2004: 33–34). Krenkova (2002: 127) konstaterar i sin undersökning att kinegram även kunde klassificeras som verbidium. En term som också har ett samband med kinegram är *somatism*. De är enligt Krohn (1994: 20) phraseolexem som innehåller en eller flera beteckningar på en mänsklig eller en animalisk kroppsdel, organ eller kroppsvätska (se också Burger 2007 och Niemi 2002). Krohn (1994) konstaterar också att de s.k. somatismer är en underkategori av fraseolexemer. Somatismer har också en underkategori, *gestische* och *mimische* (gestikulerande, mimiska) somatismer som innehåller en non verbal rörelse. Dessa rörelser kan vara internationella eller kulturellt bestämda. (Krohn, 1994: 20–22). Denna kategori motsvarar alltså det som Sköldberg kallar för kinegram. Det är väl begrundat att jag klassificerar kinegram i min undersökning under rubriken idiom för jag anser att det inte behöver klassificeras som en separat underkategori. Jag ska dock behandla alla somatismer separat som ett eget semantiska fält i analysdelen.

Lexikaliserade liknelser

Liknelser är enligt Clausén och Lyly fasta fraser där två led jämförs med hjälp av ordet *som* som komparativ markör, till exempel ”*fattig som en kyrkråtta*”. Clausén och Lyly (1995: 27) konstaterar om liknelser, att de är berörda av metaforiseringen utan att betydelseöverföringen ändå nått fram, så man kunde tolka att enligt dem är de kanske inte så ”icke härledbara”, trots att Sköldberg betraktar lexikaliserade liknelser som fasta fraser som har en icke härledbar betydelse. Enligt Svensén (2004: 244) ”Liknelser kan kort beskrivas som fasta ordförbindelser som innehåller ordet *som*”. Lexikaliserade liknelser har enligt honom en förstärkande funktion och de är ofta typen *halvidiom*, därför att en komponent brukar behålla sin normala betydelse, vanligen det första ordet. Malmqvist och Skog-Södersved (2007: 320) konstaterar också att såsom hos ordpar i Sköldbergs typologi så kunde några lexikaliserade liknelser också betraktas som *transparenta* dvs. genomskinliga (jfr Palm 1997), medan andra inte är det i samma grad. Som ett exempel ger de *hungrig som en varg* resp. *sova som en stock*. Men det viktigaste vad gäller liknelser är att jag inte räknar med hurdana liknelser som helst, dvs. fria konstruktioner utan bara de som är lexikaliserade. Det är möjligt att produktivt jämföra vad som helst med ordet *som*, men jag anlitar de olika uppslagsböckerna och i denna fråga.

Idiom

När det gäller idiom har det använts många olika begrepp. (t.ex. stående talesätt, bildligt uttryck, idiomatisk fras, lexikaliserad ordförbindelse som Sköldberg listar i sitt verk (2004: 24)). Som det konstaterades i 2.2.3 har jag valt att använda termen idiom, som enligt Sköldberg (2004: 20) används mest i svensk fraseologi. Utöver rent terminologiska problem, såsom Clausén & Lyly (1995: 26) konstaterar i deras verk tycks idiom vara en svårfångad fraseologisk kategori, också enligt Lindfors Viklund (1991: 3–4) är det inte helt konfliktfritt att avgränsa idiom från andra idiomatiska uttryck. Enligt henne har det som har skrivits om idiom bestått just i att de har betraktats som något svåråtkomligt och problematiskt. Sinikka Niemi skriver också i sin artikel (2004: 246) att idiom har traditionellt varit en utmaning inom teoretisk lingvistik, därför att det är svårt att placera dem i lexikonet. De har förorsakat olika problem inom språkets olika ”moduler eller basenheter”: *syntax*, *morfologi*, *lexikon*, *semantik* och

pragmatik därför att de t.ex. har morfologiska restriktioner, och att de är semantiskt frusna. Sköldberg (2004: 38–39) skriver att idiomerna befinner sig ”i gränslandet mellan lexikonet och grammatiken”. Idiom är de mest idiomatiska av alla idiomatiska uttryck dvs. fasta fraser.

I olika handböcker definieras idiom som en fast ordförbindelse vars betydelse inte kan härledas ur de enskilda komponenternas betydelser. (se t.ex. Burger 2007, Svensén 2004, Niemi 2002, Clausén och Lyly 1995, Erkki Kari 1993b, Lindfors Viklund 1991, Teleman 1974). De är de två egenskaper som generellt förknippas med idiom av alla forskare. T.ex. Lindfors Viklund (1991: 2) betraktar som utgångspunkt för idiomens form och betydelse två huvudkomponenter: att de är lexikaliserade fraser som innehåller en metafor. Några egenskaper som Lindfors Viklund (1991: 2–7) bland andra forskare betraktar som typiska för idiom är: konnektiv prosodi¹⁵, som också kallas för sammanfattning eller idiomatiseringsaccent (se Anward & Linell, 1976), lexikalisering (se 2.3.2)

Men såsom Sköldberg konstaterar (2004: 25) är det värt att lägga till några kriterier till definitionen. Hon listar egenskaper som de mest *prototypiska* idiom har. Prototypiska därför att idiom är olika, och enligt henne är många av deras egenskaper *graderbara*. Enligt henne utgör idiom en del av en sats eller mening, ibland även en hel. De består av lexikaliska enheter som har en viss morfologisk struktur och som ingår i en syntaktisk konstruktion. De är relativt fixerade d.v.s. fasta till formen, och deras betydelse som helhet ofta är figurativ (överförd), och inte härledbar ur de ingående komponenternas betydelse, dvs. de enskilda orden i dem. De är lexikaliserade och har huvudsakligen ingen grammatisk eller textbindande funktion (jfr lexikaliserade fraser). Enligt Sköldberg kunde ett mycket prototypiskt idiom vara t.ex. *väcka ont blod* eller *i ett nötskal* och ett mindre *hamna på efterkälken* eftersom frasen är bara delvis metaforiserad (Sköldberg 2004: 25–26). Niemi (2002: 248) beskriver också det prototypiska frasidiomet med fyra kriterier som ”i allmänhet anses vara självskrivna drag hos idiomatiska uttryck”. Enligt henne är de konventionella (hon menar med termen det som jag kallar för lexikalisering), syntaktisk frusna (mer eller mindre),

¹⁵ Lindfors Viklund (1991: 4) konstaterar dock att det finns avvikelser, inte alla idiom har konnektiv prosodi, t.ex. *lägga korten på bordet*. Men jag beaktar prosodin inte i den här undersökningen.

lexikaliserade dvs. ”semantiskt opaka eller ogenomskinliga, icke-kompositionella” och de består av flera än ett ord. Men så som Sköldberg konstaterar (2004: 29) behöver inte alla egenskaper realiseras i ett och samma idiom, de är i sådana fall inte så prototypiska.

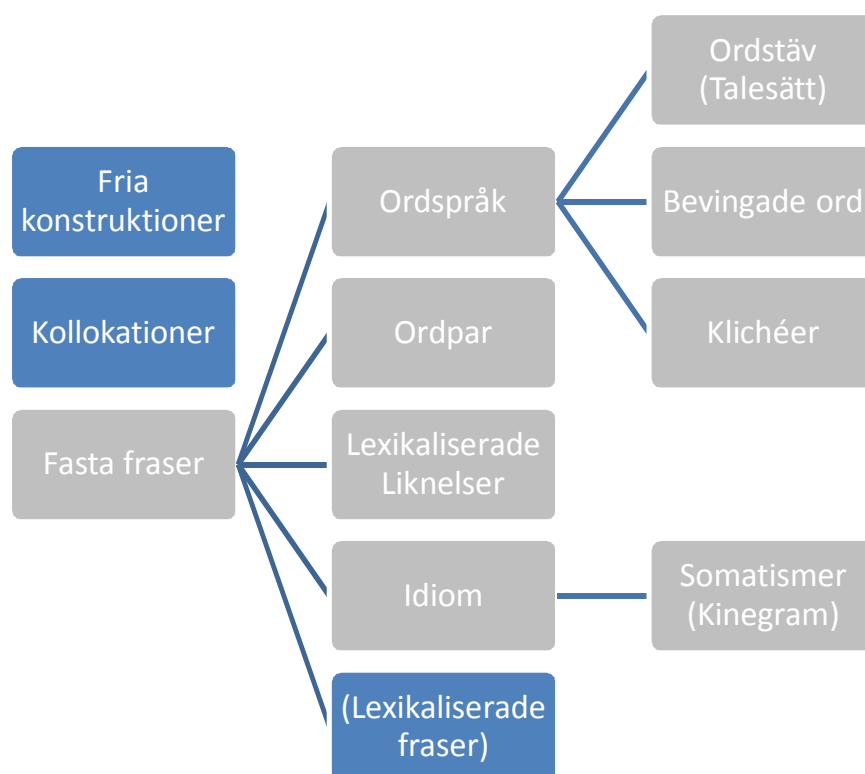
Svensén skriver också att idiom borde vara ganska frusna till formen men att det också förekommer modifikation, grammatiska eller lexikaliska formvariationer (jfr 2.3.4). Enligt Svensén skiljer idiom sig från både fria kombinationer och kollokationer i det, att de i typiska fallet har en metaforisk betydelse. Enligt honom uppfattas idiom som en självständig lexikalisk enhet. Lexikalisk enhet enligt Sköldberg (2004: 36) är en enhet i ett språks ordförråd. Några av Svenséns kriterier (1987: 102) i gränsdragningen mellan kollokationer och idiom är att om man kan byta en komponent i frasen utan att hela frasens betydelse går förlorad eller ändras så är det fråga om en kollokation, Om hela frasen som en semantisk enhet kan ersättas med ett ord så är det fråga om ett idiom.

Svensén påpekar dock att det kan förekomma utbyten i vissa idiom mot besläktade ord (se 2.3.4 för idiomsynonymi). Svensén anser att idiom innehåller flera språkliga tecken men påpekar att det också har förekommit vidare tolkningar, där t.ex. sammansättningar som *inbiten* eller *långkörare* har betraktas som idiom. (Svensén, 2004: 239–241). Sköldberg (2004: 22) konstaterar också att några forskare räknar också sammansättningar, enkla ord och även morfem till idiom. T.ex. Teleman (1974) räknar till kollokationer t.ex. frasen *framförallt* därför att den saknar en bokstavlig motsvarighet (se också Lindfors Viklund, 1991: 7). Sköldberg skriver också om *lexikaliserade sammansättningar* som hon utesluter från idiomets definition även om de i princip har två komponenter och kan vara metaforiserade t.ex. *kofot* (Sköldberg, 2004: 28, se också Bolander 2005: 85). Den ovannämnda sammansättningen kunde kanske klassificeras som *lexikaliserad metafor* och därtill också halvidiomatisk enligt diskussionen som Burger (2007: 86ff) för i sitt verk. Men jag utesluter alla sådana.

Svensén (2004: 242) konstaterar lik Sköldberg att det finns en ”gråzon” mellan idiom och andra mer eller mindre fasta ordförbindelser, och att det ibland är mycket svårt att dra gränsen. T.ex. Svensén räknar lexikaliserade liknelser till idiom (Svensén 1987: 102). Sköldberg (2004: 35) skriver att gränserna mellan de olika kategorierna i hennes

modell (2004: 32) inte är strikta och placeringen inte alltid är lätt och tydligt att avgöra. Det kan förekomma gränsfall som inte passar in i någon av dem (se 2.3.4). Malmqvist och Skog-Södersved har också diskuterat idiomens svårfångade natur redan tidigare (2007) men t.ex. i ett av deras nyare verk (2013: 186) nöjer de sig med tre egenskaper: att de är semantiskt och syntaktiskt stabila, idiomatiska och lexikaliserade. Fleischer skriver också att klassificering av språkliga enheter har sina gränser (1997: 36). Jag har valt att följa Sköldbergs tankar om idiom i min undersökning och nöjer mig med att ta i beaktande att vissa idiom är mer prototypiska och vissa mindre. Jag tar i beaktande också och att vissa av dem kan användas även som en fri konstruktion och att de egenskaper som utmärker dem kan vara graderbara. Jag excerperar de idiom som verkar vara mest prototypiska och fäster mera uppmärksamhet på graden av härledbarhet hos dem, inte t.ex. på de formella restriktionerna i böjning etc.

Figur 3. Sammanfattning av termer

Sammanfattning av termer

I Figur 3 sammanfattas min tillämpade modell och de termer som jag i fortsättningen använder i min avhandling. Jag har valt att huvudsakligen följa Sköldbbergs tankar men jag kommer alltså inte att använda en så detaljerad modell. Jag har markerat med grått färg de fasta fraser som jag koncentrerar mig på: Idiom (till vilka jag räknar också somatismer som i sin tur innefattar också kinegram), olika ordpar, lexikaliserade liknelser och ordspråk – en kategori till vilken jag också räknar eventuella ordstäv (talesätt), bevingade ord och klichéer.

2.5 TIDNINGAR OCH FASTA FRASER

Hadenius (2008: 347) konstaterar att man läser mest tidningar i Finland och i Norge efter Sverige, och att hela Nordens läsvanor är i Europa avvikande därför att kvinnor läser lika mycket som män, och lågutbildade lika mycket som de högutbildade. De finlandssvenska dagstidningarnas målgrupp kunde alltså påstås bestå av nästan alla läskunniga, svenskkunniga finländare. Det kunde också förmodas att tidningarnas bidrag till läsaresspråkkompetens är mycket viktig i Finland eftersom så många läser dem. Erkki Kari (1993: 7) skriver att idiom hör till den subtila språkkompetensen. De livar upp texten och gör den mera flytande såsom konstaterades i inledningen (Niemi, 2002: 246) och undersökningarna har visat att de är ett viktigt område i språkbruket också med tanke på språkinläringen, något som Lindfors Viklund (1991) också har kommit fram till i sin undersökning.

Det finns olika åsikter om idiomens förekomst i texter. Niemi påstår (2002: 246) att idiom är så vanliga i alla slags texter att man kanske inte fäster någon större uppmärksamhet på dem. Viljanen & Viljanen (2008: 5) konstaterar också i inledningen till sin idiomordbok att idiomatiska uttryck förekommer i alla språk, i alla genrer, såväl i talat som i skrivet språk. Skog-Södesrved & Malmqvist (2007: 323) skriver att idiom är ”frekventa och återfinns i alla textsorter”. Svensén (2004: 242) i sin tur konstaterar det motsatta, att idiom inte förekommer särskilt ofta i texter, av *engelskt* korpusmaterial att döma. En engelsk studie om idiom användning i klassrum (talat språk) visar att de

förekommer i medeltal två idiom i minuten när lärarna talar (se Kerbel och Grunwell, 1977). Sköldberg i sin tur har i sin egen forskning (2004: 79) med svenskspråkigt material kommit fram till att de 15 svenska idiom som hon undersökte, var betydligt vanligare i pressmaterialet än i romanmaterialet.

Presstexter och romaner tillhör olika *genrer*. *Genre* eller *stilart* är en ”typ av (konstnärlig) framställning som kännetecknas av viss uppsättning stildrag eller innehållsliga faktorer” (Nordstedts Svensk ordbok, 1999). Genre består av de språkliga drag som gör att man vet att det är fråga om t.ex. tidningstext. Texter i mitt material hör till genren tidningstexter. Den ena tidningen i mitt material är en överregional och den andra en regional/lokaltidning. Om regional press har det konstaterats att man vill lyfta fram ”lokala specialiteter och framgångar” i den Malmqvist & Skod-Södersved (2012: 167), vilket enligt min mening låter ganska naturligt. Men används det fasta fraser i dem?

Enligt Skog-Södersved (1992: 178 efter Fleischer 1982: 227 och Duhme 1990: 156) har fasta frasernas frekvens just med textens objektivitet att göra. Texter som kräver mest objektivitet innehåller vanligtvis inte många idiomatiska uttryck, t.ex. vetenskapliga avhandlingar. Malmqvist & Skod-Södersved (2013: 187) skriver att de i sina tidigare studier (2009, 2010, 2012) har kunnat konstatera att idiom förekommer i svenska tidningstexter och särskilt ofta i kontexter som innehåller talarens eller skribentens inställning till en företeelse. De konstaterar dock att: ”Idiomen i sig är dock normalt inte värderande, utan det är först i kontexten som det värderande elementet framträder”. (jfr också Malmqvist 2010: 183, Burger 2010:81). T.ex. kåserier är en ”både skönlitterärt och journalistisk - - blandtextsort” (Malmqvist, 2010: 178 efter Fernberg, 2004: 269–273). De representerar det subjektiva i dagspressen (Malmqvist, 2010:178). Korhonen (1995) konstaterar också att sådana texttyper innehåller en hel del talspråkliga formuleringar och citat som kan uppfattas som emotionellt färgade.

Sportsidorna har också studerats som en separat kategori Malmqvist & Skog-Södersved (2012: 165) konstaterar att tidigare forskning i andra språk än svenska har ”har gett vissa belägg för att fasta fraser skulle vara särskilt rikligt förekommande i sporttexter”. T.ex. Korhonen (1995) undersökning om verbidiom i finsk och tysk regional- och

lokalpress 1986–1993 i sportspråk bekräftar detta. Krenkovas (2002) doktorsavhandling visar ytterligare att sportsidorna ”även förfogar över en egen sportspecifik fraseologi”, och också en hög frekvens av modifierade fasta fraser. Så man kunde anta att det finns rikligt med fasta fraser också i mitt material. Jag ska dock inte behandla dessa olika texttyper separat.

Jag vill utreda om fasta fraser förekommer ofta i rubrikerna eftersom Skog-Södersved (1992: 180) skriver att det kan används idiomatiska uttryck i rubriker som ordlekar för att locka läsare att läsa mer. Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 192, efter Burger, 2010: 156) skriver: ”Retoriskt blir en modifierad ordförbindelse särskilt effektiv om den förekommer i rubriker. Rubriken innehåller textens huvudbudskap i kondenserad form och har funktionen att dra till sig läsarens uppmärksamhet. Ett idiom, eller i ännu högre grad ett modifierat idiom, bidrar till att orientera läsaren och skapa föreställningar om en konkret situation som kommer att behandlas.” Sköldberg (2004: 9) konstaterar också att just tidningsskribenter brukar ta dem som utgångspunkt för olika slags ordlekar (se kreativ användning 2.3.4). Trots detta har Skog-Södersved (1992) kommit fram till att de inte används just i rubriker på ledare. Men hon har kommit fram till att *Phraseolexeme* används dubbelt så mycket i den tyska tidningen som i de svenskspråkiga men att det i HBL används ovanligt mycket ”*okkasionalen Modifikation*”, speciellt i rubriker på ledare (dvs. att man modifierar det idiomatiska uttrycken litet, t.ex. ersätter ett ord), jämfört med den svenska och tyska tidningen *Svenska Dagbladet* och *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

3 ANALYS

I det här kapitlet presenterar och diskuterar jag min analys i materialet. Först beskriver jag tidningarna (De sju numren av båda Hufvudstadsbladet och Österbottens Tidningen under tidsperioden 2– 8.9.2013) och presenterar dem kort för att ge någon slags bild av korpusen för läsaren. Sedan kommer jag till den kvantitativa delen i undersökningen där jag redogör i ungefärligen hur stor utsträckning fasta fraser finns att hitta i mitt material. Därefter följer en mera detaljerad kvalitativ analys av användningen av de fyra valda fraskategorier i materialet, med hjälp av begrepp och teorier presenterade ovan i teoridelen.

3.1 TEMAN OCH SIFFROR

Stora teman under nyhetsveckan (2– 8.9.2013) i båda tidningarna är att bolaget Nokia säljer sin mobildivision till Microsoft, en kris i Syrien samt USA och president Barack Obamas planer för en attack i Syrien och hans besök i Stockholm. I båda tidningarna behandlas också aktuella sportevenemang som t.ex. EM-basket-turnering och den relativt nya idrottsgrenen cykelpolo. Det skrivs också ganska mycket om situationen i företagsvärlden och regeringens beslut om olika reformer och budget, speciellt i de artiklar som representerar den mera subjektiva pressen (se 2.5). I ÖT behandlas mycket t.ex. lokala byggnader och företag, lokala fotbollsmatcher medan det i HBL finns artiklar om allmänna teman t.ex. en ganska utförlig artikel om höstmode i söndagsnumret. Intressant nog har båda tidningar en artikel om äppelsaftning, och ÖT även en artikel om svampar. På framsidorna i HBL finns mestadels rubriker på utrikesnyheter medan ÖT som lokaltidning koncentrerar sig mest på lokala nyheter (jfr Malmqvist & Skog-Södersved (2012: 167) i 2.5).

De olika artiklarnas längd varierar ganska mycket från korta notiser till långa rapporter på flera sidor. I HBL finns det några långa rapporter på över två sidor, något som inte förekommer i ÖT i mitt material. Antalet ord per artikel är efter ögonmått i enlighet med

sidantalet vanligen mindre i ÖT än i HBL. Artiklarna är till stor del signerade men det förekommer också notiser som inte har någon signatur alls. Vanliga är också artiklar som endast har tidningens namn (HBL, ÖT) eller ett namn på någon nyhetsbyrå (FNB, TT, SPEKTRA) som signatur. Jag har beaktat dem alla även om de inte härstammar från vissa enskilda journalister, och trots att t.ex. Skog-Södersved och Malmqvist (2012) har uteslutit sådana artiklar som inte har skribentens namn på den i deras undersökning om sportsidornas språkbruk. Med statistiken i nästa delkapitel presenterar jag materialet kvantitativt och tangerar redan min övergripande forskningsfråga, hur används fasta fraser.

3.1.1 HBL

Sidantalet i tidningarna i HBL i mitt material varierade beroende på veckodagen från 32 till 56 sidor. I tabellen nedan (Figur 4) kan man se sidantalet i hela tidningen.

Figur 4. Sidantalet per tidning i HBL 2– 8.9.2013

HBL	måndag	tisdag	onsdag	torsdag	fredag	lördag	söndag
sidor	32	32	40	40	40	40	56

Nedan finns en lista där jag ger ett ungefärligt sidantal per tidningsnummer (räknat med ögonmått) på beaktat material i HBL i min undersökning, eftersom jag inte beaktar alla texter som finns i tidningen (se 1.2).

- Nyheter: Finland, Världen (9–15)
- Opinion: Ledare och Debatt, Läsarnas brev (2–4)
- Mitten: Fokus (2–9), Kultur & Nöje (4–10), Dagbok (1–2)
- Sport (4–7)
- Service, Börs, Annonsmarknaden och i söndagsnumren: Fonder (0)
- Serier, Kryss, Tv & Radio (1), Väder

Mitten-avdelningen i HBL innefattar delen *Fokus* där teman varierar från mat och dryck till trafik, mode och resor och den innehåller mera reportage, intervjuer och artiklar som har en mera personlig stil än rena nyheter. *Opinion*-avdelningen innehåller vid sidan av ledare och kommenterande texter också lärarnas brev som utesluts (ca en sida).

Figur 5. Antalet fasta fraser i HBL 2– 8.9.2013

HBL	Excerperade fasta fraser	Varav liknelser	Varav ordpar	Varav ordspråk och motsvarande	Varav prototyp. idiom
Sammanlagt	358	10	33	9	306
varav citat	73	-	10	2	61
rubrik	33	-	2	2	29

Från tabellen ovan (Figur 5) framgår antalet alla excerperade fraser i HBL (358 belägg) och de fasta frasernas fördelning mellan de olika fraskategorierna. Jag har även räknat antalet fasta fraser som är citerade efter någon annan person än skribenten, eftersom jag har märkt att många (73) av de excerperade fasta fraserna visade sig vara citat (ca 9 %). Fasta fraserna i ingresser och textbitar som har lyfts upp från brödtexten och ställts bredvid den egentliga texten med större font likställer jag med fasta fraser som finns i rubriker och betraktar dem som separata belägg (i motsats till Sköldberg 2004: 73). De finns med i en separat ruta i tabellen eftersom 33 av alla excerperade fasta fraser i HBL (ca 9 %) förekommer i rubriker eller motsvarande. (Jfr Skog-Södersved (1994) som tar också hänsyn till rubrikerna i sin undersökning).

Som det framgår av Figur 5 är prototypiska idiom med 306 belägg den dominerande kategorin i HBL (ca 85 % av alla). De förekommer relativt ofta i rubriker (ca 10 %) och ca 20 % av dem är citerade. Ordparen är med 33 belägg den näst största kategorin (ca 9 % av alla), och t.o.m. ca 30 % av dem är citerade och ca 6 % förekommer i en rubrik. Liknelser och ordspråk förekommer inte så ofta (ca 3 % av alla excerperade fraser i HBL båda). Två (2) av de nio ordspråken är citat och två (2) förekommer i en rubrik eller motsvarande. Ingen av liknelserna är citerad eller förekommer i en rubrik.

3.1.2 ÖT och en kort kommentar

Sidantalet i ÖT i mitt material varierade beroende på veckodagen från 12 till 18 sidor (se Figur 6). Den hade alltså betydligt färre sidor och således också mindre beaktat material i min undersökning än HBL (Se Figur 4).

Figur 6. Sidantalet per tidning i ÖT 2– 8.9.2013

ÖT	måndag	tisdag	onsdag	torsdag	fredag	lördag	söndag
sidor	12	14	16	16	18	18	16

I följande lista finns standardavdelningar i ÖT och det ungefärliga sidantalet som beaktas i min undersökning i var och en av dem per tidning. (Jfr sidantalet beaktat material i HBL i 3.1.1).

- Nyheter: Lokalt, inrikes, samhälle, politik, ekonomi, utrikes (4–8)
- Sport & motion (2–3)
- Ledare & Debatt (1)
- Dagboken: Läsarnas brev, sudoku, bibelordet, dikten (1–2)
- i dag: vädret, serier, annonser (0)
- tv & radio (>1)

Dagboken innehåller oftast en intervju av en person vid sidan om läsarnas brev, sudoku, bibelordet, dikten och dylika. Avdelningen *Kultur & nöje* (0–2 sidor) finns inte med i varje tidning men där den finns innehåller den t.ex. recensioner och artiklar i mera personlig stil. Dessutom finns det på torsdagens tidning en specialavdelning på en sida: *mat & dryck*, på lördag ”*lördag: i naturen*” (1 sida), och på söndag ”*hemma*” (2 sidor) och ”*resfeber*” (1 sida). Konstigt är att utrikesnyheterna (1–2 sidor av alla nyheter) många gånger placeras allra sist i tidningen, efter de olika annonser och tv-tablån. Därutöver finns det i tidningen de uteslutna delarna: tv-tabellen: (1), reklam (1–2 samt på flera finns sidor mindre reklamrutor), sportresultat, annonser Serier, etc. Sudoku, bibelordet (1–4), och läsarnas brev som tar ungefär en halv sida i varje tidning.

Figur 7. Antalet fasta fraser i ÖT 2– 8.9.2013

ÖT	Excerperade fasta fraser	Varav liknelser	Varav ordpar	Varav ordspråk och motsvarande	Varav prototyp. idiom
Sammanlagt	234	3	30	4	197
varav citat	37	1	5	1	30
rubrik	23	1	2	-	20

Som det framgår av tabellen ovan (Figur 7) utgör prototypiska idiom med 197 belägg den dominerande fraskategorin i ÖT också (ca 84 % av samtliga 234 belägg). Ordparen utgör med 30 belägg ca 13 % av alla fraser, ca 17 % av dem är citat och ca 7 % förekommer i en rubrik eller motsvarande. I ÖT utgör liknelser (ca 1 %) och ordspråk (ca 2 %) den klara minoriteten. Av de fyra (4) ordspråken är ett (1) ett citat. Däremot ingen av ordspråken förekommer i en rubrik i ÖT eller motsvarande medan en av de tre liknelserna i mitt material förekommer i en rubrik och en av dem är citerad (ca 33 %).

I ÖT (se Figur 7) fördelar sig alltså proportionerna mellan de olika fraskategorierna ungefär på samma sätt som i HBL (se Figur 5), även om antalet excerperade fraser är litet större i HBL (358) än i ÖT (234). Detta kan dock förklaras med större sidantal beaktat material i HBL (se 3.1.1). Som det framgår av tabellerna i Figur 5 och 7 ovan, förekommer fasta fraser relativt ofta i rubriker, ingresser eller utdrag och många av dem är också citat. Intressant är det finns en tendens i materialet att en fyndig fast fras som den intervjuade personen har sagt och som citeras i brödtexten också har lyfts upp till textens rubrik eller finns som ett utdrag bredvid texten, och i några fall har de även nått till framsidan. Sköldberg konstaterar att i sådana fall har det tillämpats en särskild strategi (Sköldberg 2004: 73). Det som alltså inte framgår av tabellen är att t.ex. den enda liknelsen som är citerad i ÖT har lyfts upp till framsidan. I ÖT har även två ordpar (Se 3.3 för mera detaljerad analys av ordpar) nått framsidan så där kunde man fråga sig om deras funktion är också att locka läsare att läsa mer? (Jfr Skog-Södersved (1992: 180) i 3.5.1). De excerperade liknelserna behandlas mera detaljerad i delkapitel 3.2.

I mitt material förekommer inte så många ordspråk vilket inte överraskar mig därför att de anses vara så stelnade till formen och utgör hela fraser (se Svensén (2004: 244) i 2.3.4), så att de kanske inte passar in så bra i tidningstexter. Men många av ordspråken i mitt material visar sig vara ganska ofta citerade i både ÖT och HBL (se Figur 5 och 7) och kan alltså betraktas egentligen som talat språk som skrivits ner av en journalist. Intressant är också att många av de citerade ordspråken förekommer i artiklar som handlar om Nokiaaffären som nämnts ovan (3.1) där olika människor uttrycker sin åsikt om affären. Där kan man se tendensen som också Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 187) konstaterar om idiomatiska uttryckens användning i kontexter där skribenten eller talaren vill uttrycka sin inställning till en företeelse (jfr Malmqvist (2010: 183), Burger (2010:81)). Ordspråken och motsvarande fasta fraser behandlas mera detaljerat i delkapitel 3.4

Mina kriterier till prototypiska idiom har varit ganska strikta men trots detta är de den dominerande kategorin i min undersökning. En ytterligare tendens som uppmärksammat i tidigare forskning som får stöd av min studie är att det förekommer överraskande många prototypiska idiom (och även andra fasta fraser) i rubrikerna (se Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 192, efter Burger, 2010: 156)). Det som inte framgår av tabellerna är att iögonfallande många av de modifierade prototypiska idiomerna i mitt material (se 3.5.1) förekommer just i rubrikerna eller motsvarande. Prototypiska idiom behandlas i delkapitel 3.5.

Jag lade märke också till att det används mycket färgstarkt språk på idrottssidorna. (olika idrottstermer och jargong (se t.ex. Malmqvist & Skog-Södersved (2012: 170) och Krenkova (2002) i 2.5) och metaforer, olika idiom. Även nyhetersavdelningarna i tidningarna innehöll fasta fraser, men de texttyper som representerar det subjektiva i dagspressen visade sig vara mycket rika på fasta fraser (se Malmqvist, (2010:178) i 2.5). Såsom Korhonen (1995) konstaterar (se 2.5) innehåller en hel del talspråkliga formuleringar och citat som kan uppfattas som emotionellt färgade (jfr citerade ordspråken ovan).

3.2 LIKNELSER

Liknelser är en kategori som visar kanske minst ogenomskinlighet i mitt material, detta syns tydligt i exempelfraserna nedan ur mitt material.

1. *skiner som en sol* HBL 4.9.
2. *trivas som fisken i vattnet* HBL 4.9.
3. *passar - - som hand i handske* HBL 6.9.
4. *sprids i dagens värld som en löpeld* HBL 7.9.

I liknelserna (2–4) har åtminstone verben i (*trivas, passa, sprida*) sin bokstavliga betydelse kvar. I (2) ger ordböckerna också *känna sig* som ett alternativt verb för *trivas* så (2) kunde också betraktas som liknelsesynonymi (jfr idiomsynonymi hos Sköldberg (2004: 389) i 2.3.4). Därtill är det inte svårt att gissa t.ex. i det andra exemplet (2) som har betydelsen 'trivas mycket bra, känna sig hemma' hur bra t.ex. fisken trivs i vattnet som är dess naturliga livsmiljö. Detta kan kanske antas vara ett allmänt känt faktum. Betydelsen kan alltså sägas vara ganska härledbar utav betydelsen hos de enskilda komponenterna i frasen. I (1) är betydelsen litet mindre härledbar. Det kan även komma en platsbestämmelse till frasen (2, 3) eller det kan placeras en bestämmelse som inte hör till själva frasen mellan komponenterna (4). Lexikaliserade liknelser i mitt material består med tre undantag av ett verb som förknippas med ett substantiv med komparativmarkören *som*. De tre avvikande fall från detta mönster är (5–7).

5. *rika som troll* HBL 4.9.
6. *gick inte som smort* HBL 7.9.
7. *passar som klippt och skuren* HBL 6.9.

De består utöver ordet *som* av komponenterna adjektiv+substantiv (5), verb+perfect particip (6) och verb+ perfect particip+perfect particip (7). Som det framkommer av exemplen ovan, har verbet kunnat böjas i tempus (6). Även adjektiv och substantiv har böjts¹⁶ t.ex. (5) där den kanoniserade formen i singularis låter *rik som ett troll*. I ett fall

¹⁶ Perfektparticipen används i adjektiviska funktion.

(6) har liknelsen även transformerats till en negativ utsaga med ordet *inte*. Betydelseöverföringen verkar inte ha nått fram (Clausén och Lyly, 1995: 27) hos alla av dem heller, t.ex. *rik* i *rika som troll* i betydelsen 'mycket rik' har ordet *rik* sin betydelse kvar medan *troll* kanske inte. I (7) innehåller frasen även ett ordpar (*klippt och skuren*), men jag har trots detta klassificerat den som en liknelse eftersom den utgör en större, fast helhet med en jämförande betydelse. Detta svenska exempel bekräftar Burgers (2007: 46) konstaterande om att ordpar kan ingå i större enheter (se 2.4.1), och här ser man den flytande gränsen mellan de olika fraskategorierna mycket tydligt. Några ordpar har även modifierats på olika sätt, nedan finns några intressanta exemplen ur materialet.

8. *slog ner som en bomb* HBL 8.9.

9. *sluter sig som musslor* HBL 5.9.

10. *har poppat upp som svampar* ÖT 5.9.

11. *svamparna att ploppa upp som... ja som svampar ur jorden* ÖT 6.9.

I det första exemplet ovan finns en liten variation av den kanoniserade formen *slå ned som en bomb* som finns att hitta i ordböckerna som dock inte påverkar frasens betydelse eftersom orden *ner* och *ned* är synonyma. I det andra exemplet låter den kanoniserade formen litet mer annorlunda, *vara sluten som en mussla*. Men i detta fall har man gjort det första ledet *sluten*, till ett verb *sluta sig*, och substantivet är i pluralis därför att det handlar i texten om mera personer som *sluter sig som musslor* i betydelsen 'vara förtegen'. Men jag har trots detta klassificerat den som en lexikaliserad liknelse. I det tredje exemplet har man lämnat bort (reduktion) en del av den kanoniserade formen *växa upp som svampar ur jorden* och bytt ut (substitution) verbet mot ett annat talspråkligare verb *poppa upp*. Betydelsen förblir ändå densamma, så man kunde här tala om en kreativ frasserie (se Sköldberg (2004: 389) i 2.3.4) eftersom varianten *poppa upp* kanske inte ännu är lexikaliserad. Men i det nästsista exemplet har man lekt litet med samma liknelse. Texten där den här fasta frasen finns handlar om svampar, och man leker med den bokstavliga betydelsen 'det blir alltmer av något' hos liknelsen *poppa upp som svampar ur jorden*, eftersom texten handlar om en stor antal konkreta svampar som växer i skogen. Den sistnämnda frasen är också ett citat och finns på

framsidan i ÖT. Så där kommer alltså talat språk med i bilden igen och man kunde på detta ställe tala också om medveten användning.

Ett fall som jag vill lyfta fram som en lexikaliserad liknelse är (12) som inte finns noterad i någon av idiomordböckerna som jag använt. Exempelen (13–18) har jag inte räknat som lexikaliserade liknelser.

- 12. *stiger som en raket* HBL 8.9. och ÖT 4.
- 13. *körde som en gammal rutinerad räv* HBL 6.9
- 14. *sätter sig som ett - - virus i huvudet* HBL 2.9
- 15. *hopfälld som en fällkniv* ÖT 8.9
- 16. *känner sig som bonde på schackbrädet* HBL 5.9
- 17. *tydlig som en tår på kinden: Hemlängtan* HBL 5.9.
- 18. *seg som en bit torkat kött som har lagrats under en cowboys sadel*
HBL 7.9.

Jag reagerade på (12) under excerperingsfasen och jag har klassificerat den som en lexikaliserad liknelse eftersom den förekommer i *Korp* med totalt 142 träffar (med alla verbets tempusformer och imperativformen beaktade). Mitt val får stöd av att det finns ett belägg av den i båda tidningarna i mitt material. Så även om frasen inte finns att hitta i idiomböckerna uppfattar jag det som en lexikaliserad liknelse. I materialet finns ännu några ganska intressanta och fyndiga bildliga uttryck som jag ändå inte har räknat som lexikaliserade liknelser utan uteslutit från överkategorin fasta fraser som produktiva, fria konstruktioner som alltså är tillfälliga (jfr Anward & Linell (1976: 83), även om de i viss mån visar metaforisering, och några fall även liknar riktiga lexikaliserade liknelser eller andra fasta fraser. Jfr t.ex. (13) *listig som en räv, vara en riktig räv* i betydelsen 'en bakslug person'. Ibland är bilderna riktigt underhållande (18) även om de inte är lexikaliserade. (15) kunde kategoriseras som en liknelse i vardande eftersom det i *Korp* kommer ganska många träffar på *som en fällkniv*. Där förknippas de med ord som t.ex. *vika [ner/i]hop sig, dubbelvikt, hopvikt/ böjd*. Även *som ett virus* (14) ger träffar men den förknippas ofta med verbet *sprida sig*.

3.3 ORDPAR

Ordparen är den näst största fraskategorin i materialet så jag ägnar ett eget delkapitel åt dem också. Det går att kategorisera de excerperade ordparen ytterligare genom att dela in dem (Anward & Linell, 1976: 81–82) i så kallade samordnade substantiv, adjektiv (och adverb) och verb. I mitt material är alla typer representerade men samordnande verb är den klara minoriteten. Även om det i ÖT förekommer litet mera adjektiviska och adverbiella ordpar än i HBL så består majoriteten i båda tidningarna klart av samordnande substantiv, t.ex. (19) och (20) nedan är samordnande substantiv.

19. *frid och fröjd* ÖT 8.9.
20. *tack och lov* ÖT 4.9.
21. *först och främst*
22. *i lugn och ro*
23. *till punkt och pricka* HBL 7.9.
24. *enligt tycke och smak* ÖT 7.9.
25. *på ort och ställe* HBL 7.9.
26. *kämpa med näbbar och klor* ÖT 7.9.
27. *ätit till lust och leda* ÖT 4.9.
28. *leta efter- - med ljus och lykta* HBL 2.9.
29. *huller om buller* HBL 6.9.
30. *förenar nytta med nöje* ÖT 7.9.

De två mest frekventa ordparen med 5 belägg var i mitt material är dock ett synonymt, allitererande (*först, främst*) adverbiellt ordpar (21) med betydelsen 'för det första, till en början' och (22) ett substantiviskt ordpar som också visar synonymi (*lugn, ro*) och är också försedd med en preposition *i*. Betydelsen hos båda är relativt härledbar som Sköldberg (2004) konstaterat av ordpar. De flesta av ordparen i mitt material är konstruerade med konjunktionen *och* mellan orden. Det finns dock några avvikelser från detta mönster t.ex. (29) i betydelsen 'i oordning' och (30). Som variation eller synonymi kunde uppfattas exempel (28) där ordböckerna ger två alternativ till verbet: *söka/leta efter ngt*. Verbet står också i hakparentes i några av dem, vilket betyder att det inte är en

absolut del av frasen, utan ordparet kan även användas utan det (jfr Svensén (2004: 240–241) i 2.3.4). Många av ordparen i mitt material konstrueras med en preposition före det egentliga ordparet (22–28) eller med ett verb och en preposition före dem (26–28), och det finns t.o.m. ett exempel på ett verb före och en preposition emellan orden (30) i mitt material. Så några av dem bildar t.ex. (27), (28), (30) också större enheter (jfr *mit jmdm durch **dick und dünn** gehen* (Burger, 2007: 4) i 2.4.1). Av exemplen framgår att det går att böja verbet i tempus t.ex. (27), men det egentliga ordparet kan knappas ändras utan att betydelsen går förlorat. (26) kunde även klassificeras som somatism (*näbbar, klor*), om man inte behandlade ordpar som en separat kategori.

Till följd av att det finns så få samordnande verb i materialet är också på något sätt varierade samordnande verben få. Nedan finns två exemplen av dem ur mitt material.

31. *stöts och blöts* HBL 5.9.

32. *välja och vraka* ÖT 5.9.

Ett av verbordparen har passiviserats, (31) vars kanoniserade form heter *stöta och blöta* i betydelsen 'diskutera en fråga många gånger' och som därmed är ganska ogenomskinlig till betydelsen. Den innehåller även ett slutrim (*stöta, blöta*), såsom (32) också men där är det också frågan om allitteration (*välja och vraka*). Allitteration eller annan typ av rim är också ett gemensamt drag för många av ordpar i mitt material (jfr Hallström och Östberg, 1998: 6 och Palm, 1997: 46–47). De förekommer i mitt material bl.a. i exemplen nedan (33–38).

33. *till punkt och pricka* HBL 7.9.

34. *regn och rusk* HBL 8.9.

35. *lite si och så* ÖT 5.9.

36. *frid och fröjd* ÖT 8.9.

37. *Knep och knåp* HBL 2.9.

38. *förenar nytta med nöje* ÖT 7.9.

Om man betraktar de excerperade ordparens bokstavliga betydelse, kan man lägga märke till att de flesta ordparen i mitt material verkligen är härledbara såsom Sköldberg beskriver i sin modell (2004).

39. *i tur och ordning* HBL 6.9.

40. *regn och rusk* HBL 8.9.

41. *saker och ting* ÖT 5.9.

42. *ordning och reda* HBL 7.9.

43. *sist och slutligen* HBL 4.9.

44. *i vått och torrt* HBL 4.9.

45. *i tid och otid* HBL 6.9.

46. *förr eller senare* HBL 2.9.

Många av dem visar sig också vara (nästan) synonymer (39–43) eller antonymer dvs. har samma eller likadan vs helt motsatt bokstavlig betydelse (44–46). Många av just sådana ordpar är också då härledbara till betydelsen. Men de finns också mindre transparenta ordpar i mitt material som kan uppfattas som halvidiomatiska dvs. mindre härledbara:

47. *till syvende och sist* HBL 8.9.

48. *lite si och så* ÖT 5.9.

49. *klär oss i säck och aska* ÖT 4.9.

50. *ditt och datt* HBL 5.9.

51. *kreti och pleti* HBL 5.9.

52. *helt och hållet* ÖT 6.9.

53. *huller om buller* HBL 6.9.

Mindre härledbara är t.ex. (48, 49) och om man bortser från konjunktionen *och* kan de en del av dem betraktas också som helidiomatiska dvs. icke härledbara (49–51). T.ex. betydelsen hos (51) *kreti och pleti* som också Skog-Södersved och Malmqvist (2007: 319) diskuterar i sitt verk inte kan härledas utav betydelsen hos de enskilda komponenterna. Hela frasens betydelse lyder 'blandat sällskap, vem som helst' så komponenterna i den är ogenomskinliga (förutom ordet *och*), och eftersom de inte har

något bruk utanför frasen och är därmed unika konstituenten (se Sköldberg (2004: 24), Fleischer (1997: 37) i 2.3.4). Jag räknar också komponenterna *ditt* och *datt* (50) och *syvende* (47) till unika konstituenten eftersom de bara förekommer i dessa ordpar. Även om (47) i sin helhet betyder 'när allt kommer omkring' kan man ana betydelsen av hela frasen utav ordet *sist* och frasen kunde därmed räknas som halvidiomatisk.

Frasen (49) kan också uppfattas som icke härledbar även om det inte innehåller några unika konstituenten. Dess betydelse har metaforiserats som helhet, även om man kanske kunde gissa vad det betyder, om någon klädde sig i säck och aska, speciellt eftersom den härstammar från *Bibeln*. *Si* förekommer också i ett antal andra sammanhang i svenskan (*si så där; än si, än så; si på tusan*) och den är egentligen en ålderdomlig interjektion men har ingen egen bokstavlig betydelse, så det är tveksamt om den kan betraktas som en unik konstituent. Jag uppfattar ändå ordparet (48) där den förekommer som halvidiomatisk. Sådana här ordpar där den ena komponenten behåller sin normala, bokstavliga betydelse ligger i linje med Svenséns (2004: 244) uppfattning om dem.

Hallström och Östberg (1998: 6) konstaterar att orden i ordparen är från samma ordklass, men hur förhåller de sig till (52) och (53) eller andra exemplen ovan? Ordböckerna anger substantiv för ordklass för *kreti*, *pleti* (51). Men t.ex. i (53), *huller* är ett adverb som förekommer endast just i frasen med *buller* som ensam är ett substantiv, men som helhet bildar de ett adverb (54) med prepositionen *om* som konnektor. I (53) är *helt* ett adverb medan *hållet* är ett particip av verbet *hålla*. Kanske kan man även här se tendensen till att rim besegrar innehållet, som enligt Holm (1986: 15) och Kragh (1989: 9) präglar ordspråken.

Några andra intressanta och även lite knepiga fall av ordpar som jag ännu vill lyfta fram i det här skedet är ordparen (54–58) där orden inte egentligen är helt synonyma men har en på något sätt besläktad betydelse.

54. *frid och fröjd* ÖT 8.9.

55. *regn och rusk* HBL 8.9.

56. *Arteks själ och hjärta* HBL 7.9.

57. *med morot – inte piska* HBL 2.9.

I (54–56) hör de enligt min åsikt till samma semantiska fält som t.ex. i (54) kunde heta t.ex. positiva känslor. (57) har jag lyft upp därför att jag betraktar den som en variant av ett ordpar som lyder *käpp och morot* (även *moroten och käppen*) i betydelsen 'hot och lockelse'. Ordet *käpp* har ersätts med ordet *piska* som enligt min åsikt kan som metafor också uppfattas som någon slags hotelse, och bokstavliga betydelsen hos ordet tillhör samma semantiska fält med *käpp* t.ex. som bestraffningsmedel. Så jag har godkänt det som ordpar som har varierats eller använts på ett kreativt sätt. Detta kunde igen räknas som talspråkets särdrag eftersom (57) är ett citat av en intervjuad person som skribenten använt i rubriken på sin text. I (57) kan det också vara frågan om en förkortning av ett ordspråk (se 2.4.2 för elliptisk användning (Sköldberg, 2004: 3)) som innehåller orden *morot och käpp*. Den noteras i Holms (1986) samling av ordspråk och talesätt: *Man får behandla folk (liksom åsnan) med både moroten och käppen* i betydelsen 'både locka och hota och slå'. Åtminstone för mig som läsare lockade den att läsa vidare och ta reda på vad artikeln handlade om. Så där kunde man konstatera att Burger har rätt när han skriver (2010: 156) att en modifierad ordförbindelse blir ett effektivt retoriskt medel, särskilt om den förekommer i rubriken.

Tillhörigheten till samma semantiska fält har också utnyttjats i ordpar nedan som jag har klassificerat som ordpar i vardande eller som icke lexikaliserade i brist på motsatta evidens.

58. *fnitter och flams* ÖT 8.9.

59. *Kropp och knopp* HBL 5.9

60. *hängde och klängde* ÖT 4.9.

61. *lever och frodas* ÖT 6.9.

62. *Morot är effektivare än piska.* HBL 2.9.

63. *Allt vad arbetsgivaren gör är inte svart och allt vad arbetstagare gör är inte vitt* - - ÖT 3.9.

(58) finns noterat i *Svenskt språkbruk*. (2003) i formen *fniss och flams*. Både *fniss* och ordet *fnitter* som har ersatt det betyder någon sorts skratt, så det kunde betraktas som ordparsynonymi (jfr Sköldbberg (2004: 389) i 2.3.4 om idiomsynonymi). (61) är mig veterligt ett nybildade ordpar. Jag har inte hittat det i ordböckerna eller stött på det förr själv. Exemplet (59) däremot ger 639 träffar i *Korp* och (60) förekommer där med totalt 106 träffar (med alla verbets tempusformer och imperativformen beaktade) så jag har klassificerat dem som ordpar i vardande. Intressant nog har alla av dem bildats enligt samma mönster (se 2.4.1 för Hallström och Östberg (1998: 6)) som lexikaliserade ordpar (jfr Malmqvist 2010) och kunde kanske betraktas som samordnande substantiv (58), (59), (62) och verb (60), (61) De nya uttrycken är förståeligt ännu härledbara till betydelsen (se t.ex. Holm 1986 och Kragh 1989).

I (58) handlar det om ord relaterade till människokroppen, där det ena ordet *knopp* ('huvud') är hyponym till det andra, *kropp* (jfr Sköldbberg (2004: 387–388) om hyponyma idiom i 2.3.4 och se 2.4.2 för somatismer). I (60) och (61) har orden en nästan synonym betydelse och i (60) rimmar de t.o.m. bra. Jag har även fäst uppmärksamhet på sådana uttryck där två så att säga likställda eller sammanhängande orden inte står i omedelbar närhet till varandra utan det kommer ganska många ord emellan dem, och de kan därmed inte betraktas som ordpar (62) och (63). Exempel (61) härstammar från samma text som (57), och det är en sats som skribenten troligen har refererat från talat språk eftersom (57) är ett citat som lyfts upp till textens rubrik. Så där syns flexibiliteten av talat språk igen, i enlighet med (63) som är ett direkt citat.

3.4 ORDSPRÅK OCH MOTSVARANDE

Uttryck som utan tvekan kan klassificeras till kategorin ordspråk och motsvarande i mitt material, eftersom de i någon form finns noterade i Holms samling av *ordspråk och talesätt* (1986) är:

64. *Den som sig i leken gett får leken tåla*. HBL 4.9.

65. *Allt har sitt pris* HBL 8.9.

66. *Den enas vinst är den andras förlust* HBL 8.9.

67. - - *tredje gången gillt* HBL 8.9.

68. *Kunskap är makt.* HBL 5.9

Exempelfrasen (64) förekommer i Holms samling i två eller egentligen tre varianter (variationen i verbet *tåla/uppehålla*) som skiljer sig litet från den formen som jag hittat i mitt material, men de är ändå alla identifierbara: *Den som ger sig i leken får hålla streken.* som innehåller även ett rim och *Den som i leken går måste leken tåla l. uppehålla.* Så (64) är egentligen en blandning av dessa två kanoniserade former. Därtill har verbet *ge sig* böjts i tempus även om Svensén konstaterar (2004: 244) att de normalt har verbet i presens (se 2.3.4). Det är ett citat av talat språk Frasen har trots detta enligt min mening samma betydelse som de två fraser i Holms verk, som står i Holms samling under uppslagsordet *lek*. Betydelsen hos (64) är alltså relativ härledbar, egentligen är det bara ordet *leken* i den som inte har sin bokstavliga betydelse kvar, även om Sköldberg (2004: 33) klassificerar dem som icke härledbara. Hon konstaterar dock att några kan vara mindre metaforiserade, och uppfattas mera ordagrant (Sköldberg 2004: 32–35).

Jag har räknat även (65) till ett ordspråk även om det som har sitt pris i (65) är ett icke mänskligt subjekt, när det i Holms samling förekommer i formen *Var och en har sitt pris* i betydelsen ’’som man kan ’’köpas’’ för om man använder de rätta medlen’ (Holm, 1986). Intressant är att denna fras står som rubrik till en artikel om Nokiaaffären och (66) står i ingressen och det hänvisas även explicit till Microsoft och Nokia som vinnare och förlorare i den. (66) avviker också litet från den formen som står i Holms (1986)samling: *Den enes vinst är den andres förlust.* Frasen i mitt material har fått en litet annorlunda form (*enas, andras*) men är trots detta helt identifierbar eftersom det är frågan om litet ålderdomligare former av samma ord som bytts ut mot litet modernare (se 2.4.1 för Holm (1986: 11–141)). (67) i mitt material motsvarar just den formen som finns i Holms samling (1986: 337) i betydelsen ’tredje gången man gör något står det fast’, så frasen har använts på ett traditionellt sätt. (67) kommer även med en intressant anmärkning om dess ursprung: ’enligt gammalt skrock’. Frasen är alltså förmodligen mycket gammal. Exempelfrasen (68) skulle jag klassificera vidare till bevingade ord eftersom den finns noterat i Holms samling av dem (1989) med vidare hänvisning till

den engelska filosofen Francis Bacon. Några fraser som på olika sätt avviker ganska mycket från den kanoniserade formen är (69–71) nedan:

69. *Man ska inte låta skenet bedra.* HBL 8.9.

70. *Men det vi vinner på gungorna förlorar vi i karusellerna* ÖT 2.9.

71. *Man ska bemöta andra som man själv vill bli bemött* ÖT 3.9.

72. *klyshan om att man inte värdesätter hälsan innan man själv eller någon man håller kär blivit sjuk - - ÖT 6.9*

73. *Paasikivi sa, erkänna fakta är början på all visdom - - ÖT 8.9*

I (69) har det även kommit en modal komponent *Man ska inte låta* till i frasen som ofta kännetecknar ordspråk (se t.ex. Clausén och Lyly (1995: 27) i 2.2 och 2.4.2), men som inte finns i de former som är noterade i Holms samling (1986) *Skenet bedrar.* och *Utvärtes sken bedrar ofta.* Clausén och Lyly har uppmärksammat att den modala delen kan lämnas bort i några fall och därmed förvandla ordspråket till ett idiom (se 2.3.4, Clausén och Lyly (1995: 28–29)) men här har ändringen gått till den motsatta riktningen. (69) är igen ett citat så där kan kanske den kreativare användningen av frasen *Vinna i äpplen, tappa i päron i betydelsen* 'vad man vinner på ett förlorar man på ett annat' (Holm, 1986) förklaras av talspråkets större flexibilitet. Det finns också ett annat bevingat ord att hitta i materialet (71), eftersom den härstammar från *Bibeln*. (Den gyllene regeln som finns också i andra religioner, filosofiska och etiska läror. Den ursprungliga formen i *Bibeln* låter: "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem" (Matt. 7:12) men innehållet är ungefär detsamma så jag har räknat (71) också till ordspråk. (73) däremot kunde vara ett bevingat ord i vardande (eller ett helt vanligt citat) eftersom där nämns även personen som har sagt det. I (72) finns det en medveten hänvisning till någon av dessa ordspråk som finns noterade i Holms samling: *Man vet inte vad god hälsa är förrän den är borta. Man uppskattar inte hälsan förrän man har varit sjuk. Man ska bevara hälsan medan man har den.* eller *Hälsan tiger still.* i betydelsen 'när allt är som sig bör, gör man inget väsen av det', så jag har räknat också (72) till kategorin ordspråk och liknande fraser. Där påstås det också vara en klysha, så termer verkar ha andra användningar också i vanligt bruk jämfört med det vetenskapliga.

Även om det finns relativt få ordspråk i mitt material, finns det även andra språk eller exempel översatta från dem till svenska representerade i det (74–76). Men eftersom de är engelska uttryck och inte svenska ska jag inte analysera det vidare. Som läsare kan man bara gissa varför skribenterna har valt att använda en engelsk fras bland en svensk text.

74. *Ett gammalt finskt ordspråk säger att eget land är smultron,
främmande land blåbär* ÖT 8.9.

75. *walk your talk* HBL 8.9.

76. *offence wins games, defence wins championship* HBL 3.9.

Exempelfraserna i detta delkapitel verkar följa de tendenser i tidigare forskning. De är ofta generaliserande som i (64) *får tåla* som kan uppfattas också egentligen som att man *måste* göra det, och i (69) och (71) *Man ska*, och i (65) har man gjort en generalisering: *Allt (Alla har sitt pris)* (Se 2.4.2). De innehåller även ”tvivelaktiga sanningar och förfärliga överdrifter” t.ex. (67) *Tredje gången gillt* och (66) *Den enas vinst är den andras förlust* (se 2.4.2 för Holm (1986: 11–14). Ordstav (vilka inte finns i mitt material), klicheer och bevingade ord sägs vara härledbara till betydelsen (se 2.4.1) och ordspråken icke härledbara. Men många av ordspråken i mitt material kan även uppfattas mera ordagrant och är då genomskinligare även om Sköldberg (2004) klassificerar dem som icke härledbara. (Se också 2.4.2 för Sköldberg (2004: 32–35) och Skog-Södersved & Malmqvist (2007: 319–320)). Mängden variationer i dem pekar också åt det hållet att ordspråken så småningom ändrar sig fortfarande t.ex. grammatiken i (66). Men det kan också vara så att de ”rätta formerna” tål en stor variation, eftersom de visar sig vara speciellt flexibla i citerade ordspråken i mitt material. Jag har inte granskat om ordspråken i mitt material har ett nordiskt ursprung men t.ex. (64) där man måste tåla och uthärda ngt, (65) *Allt har sitt pris*, (66) *Den enes vinst är den andras förlust* och (70) *Det vi vinner på gungorna förlorar vi på karusellerna* enligt min mening ger en ganska hård och hopplöst bild av världen vilket ligger i linje med det att nordiska sägs vara präglade av ett visst vemod som mildras med humor och skilja sig från andra ordspråk i Europa i anspråkslöshet, demokrati och rättvisa, krav på sanningen (se 2.3.4 för Daun, 1998: 195–204).

3.5 PROTOTYPISKA IDIOM

Det som enligt flera forskare anses som det krångligaste inom fraseologin (se 2.4.2 för t.ex. Clausén och Lyly, 1995: 26) men som samtidigt utgör kärnan till den, är de allra mest idiomatiska fasta fraser, nämligen idiom och speciellt prototypiska idiom. (se 2.4.2 för Sköldberg (2004: 25–26)). Gränsdragningen i kategoriseringen av fasta fraser (se 2.2 och 2.4) samt utvärdering av deras egenskaper (se 2.3) är inte alltid helt problemfritt (se t.ex. Fleischer 1997, Sköldberg 2004, Malmqvist & Skog-Södersved 2007). Men jag har gjort ett försök att hitta de mest prototypiska idiom i mitt material och nedan presenterar jag några som jag har klassificerat som de mest prototypiska.

77. *Nu drar även Yle sitt strå till stacken* HBL 2.9.

78. *två sina händer* HBL 2.9

79. *höll låda* HBL 5.9.

80. *rinner ut i sanden* ÖT 3.9

81. *inte spotta i glaset* HBL 3.9.

82. *en fjäder i hatten* ÖT 4.9.

83. *den röda tråden* ÖT 8.9.

84. *med mild hand* HBL 2.9.

Jag har tagit med såväl verbala idiom (77–81), substantiviska (82–83) och adverbiala idiom (84), men ska inte behandla dem separat (jfr Fleischers modell (1982: 142–165) som också Skog-Södersved (1992) använt i sin undersökning). De mest prototypiska idiomerna består alltså av flera komponenter och är relativt fasta (olika modifieringar behandlas i senare i kapitlet) och lexikaliserade. De har ingen satsbindande funktion men har en i hög grad figurativ, metaforiserad, icke härledbar betydelse. För att kunna ta med också de på olika sätt modifierade idiomerna och för att kunna ta hänsyn till kreativ användning har jag under kategoriseringen lagt mest vikt på idiomets betydelse och dess metaforiseringsgrad, och inte så mycket på dess morfosyntaktiska fasthet.

Jag har t.ex. klassificerat idiomerna (77) som ett av de mest prototypiska idiomerna trots att det har bevisats vara inte så stelnad till formen i Sköldbergs (2004: 6) undersökning där det

hade varierats med ett attribut *vapenfria*. Jag motiverar mitt val genom att påpeka att man i frasen förmodligen inte hänvisar till någon konkret *stack* eller något konkret *strå* utan frasen används i betydelsen 'hjälpa till efter bästa förmåga'. I (78) är betydelsen inte heller härledbar utav betydelsen hos de enskilda komponenterna *två*, *sina* och *händer*. Där *två* man konkret ingenting, utan den fraseologiska betydelsen lyder 'förklara sig fri från allt ansvar'. Med hjälp av allmän kunskap om *Bibeln* kan man visst förstå betydelsen, men då har betydelsen inte tolkats på grund av de komponenter som hör till frasen, så idiomet förblir idiomatiskt (Matt. 27:24).

I (79) handlar det inte om en *låda* som någon *håller* utan betydelsen lyder 'prata länge och oavbrutet', och i (80) handlar det inte om konkret *sand* utan något *rinner* dvs. i den fraseologiska betydelsen 'går förlorad' eller 'blir till ingenting'. I (82) finns det förmodligen inte heller någon konkret *hatt* eller *fjäder* utan det handlar om 'en fin merit' som kanske förr i tiden har belönats eller markerats med en fjäder till hatten? I (83) förblir också betydelsen hos *tråden* som har en viss färg oklar för någon som inte känner till frasens fraseologiska betydelse 'det genomgående temat'. Fraserna (78) och (84) räknas samtidigt också till somatismer (behandlas i 3.5.2) eftersom där finns en beteckning på en kroppsdel *hand* som komponent, och (84) kunde även räknas som delidiom, eftersom *mild* kunde sägas ha sin bokstavliga betydelse kvar. I (81) är betydelsen 'tycka om spritdrycker' kanske också litet genomskinligare eftersom det nämns ett glas som många säkert förknippar med drycker, men där *spottar* kanske ingen på riktigt till något visst *glas*, så den kan klassificeras som helidiomatiskt idiom också.

Många av de ovannämnda fraserna är parallella uttryck dvs. har också en lexikalisk betydelse och kan tolkas antingen bokstavligt eller i en metaforiserad betydelse beroende på kontexten (se 2.3.3 för Clausén och Lyly, 1995: 27; Sköldberg, 2002: 74–78 och Burger, 2007: 13). Men såsom Sköldberg konstaterar i sin undersökning (Sköldberg, 2004: 67–73) kan detta drag hos idiom även utnyttjas medvetet och man kan leka med dessa två betydelser. Sådana fall markeras vanligen av skribenten t.ex. med citationstecken eller med uttrycken *bokstavligen*. Så är också fallet i (85) i mitt material.

85. *Nyheten - - tog finländarna bokstavligt talat på sängen i morse*
HBL 4.9.

86. *kasta sina pengar i sjön* ÖT 7.9.

I (85) lyfter skribenten fram den fraseologiska betydelsen med att framhäva den bokstavliga betydelsen genom att lägga till *bokstavligt talat*. Däremot i (86) måste läsaren med hjälp av kontexten avgöra hur frasen ska tolkas. (86) förekommer i ÖT i en artikel som handlar om fiskplantering och skarvar som äter upp nästan alla fiskar som med möda och mycket pengar planterats på ett visst vattenområde. Frasen används två gånger som ett citat från en person som intervjuas och det ena citatet finns på framsidan¹⁷ och därtill har skribenten själv använt frasen i brödtexten i den egentliga artikeln. Så där förekommer den såväl i talat som skrivet språk. Jag anser att alla tre belägg kan tolkas både bokstavligt och överfört. Även om frasen inte har modifierats på ett mycket kreativt sätt, anser jag att sådan här användning också blir retoriskt mycket effektivt i en rubrik på framsidan (eller i detta fall rättare sagt i ingress), som Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 192, efter Burger, 2010: 156) konstaterar om modifierade fasta fraser. Jag har kategoriserat båda exemplen till prototypiska idiom även om de kan uppfattas som fria konstruktioner samt att i (86) har *pengar* sin bokstavliga betydelse kvar. Å andra sidan hör den inte nödvändigtvis till frasen, eftersom t.ex. Nordstedts Svenska ordbok (1999) anger frasen i formen *kasta (pengarna) i sjön* i betydelsen 'slösa bort (pengarna) till ingen nytta'.

3.5.1 Modifikationer och kreativ användning

Det förekommer båda typer av modifikationer, morfosyntaktisk och lexikalisk, samt kreativ användning hos idiomerna i mitt material. Nedan presenterar jag några fall. Modifikationerna hos liknelser, ordpar, och ordspråk har jag redan behandlat i samband med andra egenskaper hos dem därför att modifikationer i dem inte var så vanliga jämfört med modifikationerna i idiom i mitt material.

¹⁷ I citatet i brödtexten låter frasen egentligen *kasta pengar i sjön* men jag bortser på detta ställe från sådan modifiering på morfosyntaktiskt plan.

87. *fula fiskarna* HBL 4.9.
88. *hade förts bakom ljuset* HBL 5.9.
89. *länge satt sitt ljus under skäppan* HBL 4.9.
90. *fått mera skinn på näsan* HBL 3.9.
91. *Grönt ljus för* HBL 5.9.
92. *står i startgroparna* HBL 3.9.
93. *höll öppet hus* ÖT 3.9.
94. *badar ju i pengar* HBL 4.9
95. *visade var skåpet skulle stå* HBL 2.9.
96. *för in länderna i en ond cirkel* HBL 3.9.
97. *håller i trådarna* ÖT 4.9.
98. *spela andra fiolen* HBL 3.9
99. - - och kanske känns den även, med facit på hand, smått påklitrad.
HBL 6.9.
100. - - men med facit i hand är jag otroligt nöjd. ÖT 8.9.

I (87) lyder den kanoniserade formen *en ful fisk* i betydelsen 'en skurkaktig person', så det är fråga om morfosyntaktisk variation där substantivet och adjektivet är i pluralis i stället för singularis eftersom man med frasen hänvisar till flera personer. T.ex. (88–90), (93) och (95) visar att verb kan böjas i andra tempus än i presens (eller i infinitiv). I (90) har man ett verb *få* som avviker från den kanoniserade formen *ha skinn på näsan* i betydelsen 'vara bestämd och viljestark' och man har även modifierat innehållet med att lägga till ett komparativt ord *mera* för att framhäva att personen ifråga har blivit mera viljestark. Så där handlar det om expansion och en idiomserie eller kreativ användning, som också kunde föras under rubriken somatismer (*skinn* och *näsa*). Frasen är dessutom ett citat. I (91) har man däremot lämnat bort (reduktion) ett verb *få/ge* (förmodligen eftersom idiomet finns i en rubrik som vanligen hålls korta). Om man jämför de former som förekommer i mitt material med den kanoniserade formen av idiomet kan man i (92–98) tala om lexikal variation. I (92) *stå/ligga* (93) *ha/hålla*, (94) *bada/rulla sig* om idiomsynonymi, i (95) *visa/bestämma*, (97) *hålla/dra*, (98) *andra/första* om idiomserier i (96) *föra/hamna* idiomantonymer.

I (99) kan frasen klassificeras som elliptisk användning (se 2.4.2 för Sköldberg (2004: 389)) av ordspråket *Det är lätt att vara efterklok när man har facit till hands*. Där har man förkortat ordspråket till *med facit på hand* och alltså bytt ut *till hands* mot *på hand*. Men man kan ändå ana frasen i botten (jfr också Clausén och Lyly (1995: 30) i 2.3.4) och betydelsen är densamma. I mitt material förekom detta idiom också i ett citat i formen *i hand* i stället för *till hands* (100). Dessa exempel visar att gränsen mellan sådana modifikationer, elliptisk användning av ordspråk och även kreativ användning är inte alltid väldigt klar. Fraserna (99) och (100) har jag ändå räknat till prototypiska idiom.

Exemplen i detta delkapitel bekräftar Clausén och Lyllys (1995: 29) och Sköldbergs (1999: 388) påståenden om att man kan variera species eller numerus av substantiv eller även böja verbet i olika tempusformer (jfr Svensén (2004: 240) i 2.3.4). Det förekom också alla typer av lexikal variation i mitt material (se Sköldberg (2004: 389) i 2.3.4). Prototypiska idiomerna hade också använts på ett kreativt sätt överraskande ofta. Nedan några exempel på sådana fall.

101. *sopade isen med motståndarna* HBL 2.9.
102. *tänker passa Finland i sank* HBL 6.9.
103. *tomma tunnornas skrammel* HBL 7.9
104. *Surt att bita i äpplet i Esbo* HBL 2.9
105. *en gubbe mot strömmen* HBL 2.9
106. *som en käpp i hjulet* HBL 3.9
107. *Bara krutet är torrt* HBL 8.9
108. *många bitar i pusslet som måste falla rätt* HBL 8.9
109. *med kalkylatorn i hand* HBL 7.9

I (101) handlar det om ishockey så skribenten har bytt ut *sopa* och substituerat den med *isen* som passar bättre till kontexten, men man kan ändå ana mönsteridiomet bakom: *sopa golvet med ngn* i betydelsen 'vinna mycket överlägset över motståndaren'. Samma gäller (102) som förekommer i en ingress som handlar om fotboll, och skribenten har bytt verbet mot en fotbollsterm, *passa* i mönsteridiomet *skjuta ngn i sank* i

betydelsen 'torpedera något'. I (103) är mönsteridiomet snarare ett mönsterordspråk, eftersom det är en hel sats, *Tomma tunnor skramlar mest* som genom kreativ användning förvandlats till ett idiom. Frasen har ändå behållit betydelsen 'den som har minst att säga är ofta mest högljudd' men formen har modifierats på samma sätt som i Clausén & Lylys exempel på kreativ användning *särskilt många tappade hakor* från idiomat *tappa hakan*, (1995: 30) i 2.3.4). (104) har genomgått en liknande process eftersom den verkar härstamma från idiomat *bita i det sura äpplet* vars betydelse låter ungefär 'göra ngt som man inte vill'. I (105–107) har man gjort nästan på samma sätt som i de två föregående exemplen, men man har även lämnat bort eller bytt verbet. T.ex. (105) kan härstamma från idiomat *gå mot strömmen* eller *kärringen mot strömmen* där man har lekt med betydelsen och bytt ut *kärringen* mot *en gubbe*. I (106) lyder mönsteridiomet *sätta en käpp/käppar i hjulet för någon* i betydelsen 'hindra (ngn/ngt)' och i (107) *hålla sitt krut torrt* i betydelsen 'vara beredd på strid'.

I (108) där den kanoniserade formen lyder *pusselbitarna faller på plats* har man bytt ordföljden och modifierat idiomat med modala verbet *måste*. Vad gäller (109) kan det vara frågan om kreativ substitution med hänvisning till idiomat *med facit på hand* (jfr (99) och (100)) eller en fri konstruktion med bokstavlig betydelse eftersom artikeln där den förekommer handlar om kostnader som kan räknas med kalkylatorn. Men jag har klassificerat den till kreativ användning, eftersom den hänvisar till situationen där man inser lösningen när man redan har den till hands.

Ordklassbyten och substitution av en komponent (jfr Skog-Södersved 1992: 183–186) i 2.5) visar sig vara de vanligaste sätten att kreativt modifiera idiomerna i mitt material och de flesta modifikationerna i mitt material förekommer i HBL. Kreativ användning förekommer ganska ofta även i rubrikerna, t.ex. (102) och (104) förekommer båda i en rubrik, (102) även på framsidan, så de kunde påstås vara retoriskt mycket effektiva rubriker enligt Malmqvist & Skog-Södersved (2013: 192 efter Burger, 2010: 156). Dessa resultat stödjer även Skog-Södersveds (1992: 180) konstaterande om att det i tidningar används idiomatiska uttryck i rubriker som ordlekar för att locka läsare att läsa mer.

3.5.2 Semantiska fält och kulturspecifikheter

I min undersökning är jag ute efter någon slags mönster i användningen av fasta fraser, och jag har lagt märke till ett semantiskt fält som upprepas ofta i materialet. De är de så kallade somatismer, kroppsdelsidiom (se 2.4.2 för kinegram och somatismer) som är tiotals i båda tidningarna, och om man skulle räkna med också lexikaliserade fraser och sammansättningar som jag utesluter (t.ex. *på förhand*, *i första hand*) och mindre prototypiska idiom vore antalet ännu större. De excerperade somatismerna berättar dock inte nödvändigtvis något om just tidningarnas linje utan snarare bekräftar tidigare iakttagelser och resultat av tidigare forskning av vissa domäner som finns starkt representerade i olika bildliga uttryck (se Lakoff & Johnson, 1980). Majoriteten av somatismerna i mitt material innehåller en beteckning på en mänsklig kroppsdel (se t.ex. Krohn 1994, Niemi 2002, Malmqvist 2010) men det finns även också några med animaliska kroppsdelar, och det finns rikligt med kinegram också i materialet.

- 110. *fick raggen att resa sig* HBL 3.9.
- 111. *fick luft under vingarna* HBL 4.9
- 112. *is i magen* HBL 7.9.
- 113. *ha ögon i nacken* HBL 6.9
- 114. *förnöjt dunkar varandra i ryggen* HBL 6.9
- 115. *HRT kan klappa sig om ryggen* HBL 2.9
- 116. *gnuggar sina händer* HBL 4.9
- 117. *riva sig i håret* HBL 7.9.
- 118. *skjuter HJK sig själv i benet* HBL 2.9.
- 119. *har - - bränt fingrarna* HBL 6.9

I (110) är *raggen* den animaliska komponenten (som ändå använts överfört om aggressivitet hos människor) som avgjort kategoriseringen till somatismer. I (111) kan det i princip likaväl handla om flygplanets vingar men jag associerar komponenten *vingarna* till fåglar, och har således klassificerat idiomet som animalisk somatism i betydelsen 'få stöd, fart'. Det här är ingen kontrastiv undersökning om finska och (finlands)svenska fasta fraser, men jag vill ändå lyfta fram två exempel (112) och (113)

som jag fäst speciell uppmärksamhet på. För mig som en finstalande har det många gånger varit mycket lätt att tolka betydelsen hos de olika svenskspråkiga fasta fraser därför att de också finns i mitt modersmål eller därför att jag känner till dem i något annat språk (t.ex.) tyska som likt svenska är ett germanskt språk (se t.ex. Lindfors Viklund undersökning (1991) som tangerar psykolingvistik). I (112) och (113) handlar det om somatismer som också finns i finskan i en litet annorlunda form med samma betydelse. (112) heter på finska *jäitä hatussa/pitää pää kylmänä* 'ha is i hatten/hålla huvudet kallt' i den fraseologiska betydelsen 'inte hetsa upp sig'. (112) förekommer i en rubrik, så därför har man förmodligen lämnat bort verbet från *ha* från frasen *ha is i magen*. Det motsvarande idiomet för (113) är *olla silmät selässä*, 'ha ögon i ryggen'.

(114–118) betraktar jag som kinegram. (114) och (115) är nästan synonyma eftersom där betyder det att man *klappar* eller *dunkar* sig själv eller någon annan *i/om ryggen* att man är nöjd och vill framhäva att man har gjort något på ett bra sätt (jfr Sköldbergs (2004: 33–34) exempel *klappa ngn på axeln*. i 2.4.2). I (116) betyder *gnuggar sina händer* att man är nöjd och väntar ivrigt på något. I (117) handlar det om en motsatt känsla, nämligen frustration eller ilska. (118) finns inte noterad i idiomordböckerna, men frasen *skuta sig själv i foten* (jfr *i benet*) får relativt många träffar i *Korp* (även med verbet *hugga*) så jag har räknat frasen utan tvekan som et prototypiskt idiom och vidare som ett kinegram med betydelsen 'göra något som medför skada för en själv'.

Enligt Niemis korpusstudie (2002: 249–251) är de vanligaste beteckningarna på kroppsdelar i svenska idiom: *hand*, *öga*, *hjärta*, *huvud*, och *öra*. De dominerar också i somatismerna i mitt material, men t.ex. *rygg* (114), (115) och *finger* (119) visar sig vara ganska frekventa komponenter i dem också.

4 SAMMANFATTNING OCH SLUTDISKUSSION

Fraseologi är en ganska ny vetenskapsgren även om fasta fraser går så att säga längre tillbaka än mänskligt minne kan nå. Fraseologin forskar i utformningen av fraser, och inom ämnet har det gjorts några försök till en klar typologi, men terminologin är ännu ganska skiftande och olika forskare har olika uppfattningar och meningar om fraser och egenskaperna hos dem. Jag har anlitat till stor del Sköldbbergs detaljerade modell (2004) i min undersökning som handlar om att undersöka några vissa kategorier litet närmare och deras användning i en tidningskorpus. I Sköldbbergs modell delas alla språkliga fraser in i fria, produktiva konstruktioner; kollokationer som är kort sagt ord som tenderar att uppträda tillsammans men tål en stor variation och fasta fraser som vidare kan delas in i mera detaljerade underkategorier i enlighet med hur härledbara de är till betydelsen och om de formar en hel sats eller bara en del av den.

Syftet med denna undersökning är att redogöra för hur vissa kategorier av fasta fraser: *lexikaliserade liknelser*, *ordpar*, *idiom* (de mest prototypiska av dem samt *somatismer*), och *ordspråk* och ordspråksliknande uttryck vilka är *ordstäv* (*talesätt*), *bevingade ord* och *klichéer* används i två finlandssvenska morgontidningar, HBL och ÖT under tidsperioden 2– 8.9.2013 (sju numren av båda tidningar). Jag har granskat hur fasta fraserna i mitt material förhåller sig till tidigare forskning, teorier och resultat gällande deras egenskaper och användning. T.ex. om de förekommande fraserna har modifierats på något sätt, morfosyntaktiskt, lexikaliskt eller på ett kreativt sätt, eller om många av dem hör till ett visst semantiskt fält. Som metod har jag använt semantisk och strukturell analys och utnyttjat flera uppslagsverk samt min egen språkkänsla och *Korp* (Språkbankens korpussamling) för att pröva lexikaliseringsgraden hos de olika fraserna. Mitt material är inte särskilt stort men jag tycker att jag har lyckats med att välja en passande korpus, även om jag var tvungen att begränsade materialet till några vissa fraskategorier som har visat sig vara ganska frekventa i materialet. Min undersökning är en primärt kvalitativ studie, och jag kan således inte dra några absoluta slutsatser utan ge vägledande resultat och möjligen bekräfta några tendenser i användningen av fasta fraser som bevisats i tidigare forskning.

Egenskaperna hos fasta fraserna i mitt material motsvarar till stor del det som sagts om dem i tidigare verk, och det som diskuteras i tidigare forskning kommer fram också i mitt material, t.ex. den skiftande härledbarhetsgraden hos ordpar. Betydelsen hos dem i mitt material är till stor del relativt härledbar (jfr Sköldberg, 2004) men det förekommer många fall som kunde klassificeras som icke härledbara. Några tendenser som präglar fasta fraserna i de valda fyra kategorierna i mitt material är att liknelser är ganska få och de har inte modifierats. Ordspråk förekommer inte heller så ofta i mitt material, vilket inte överraskar mig eftersom de som hela satser anses vara ganska steltnade. Men de förekommande ordspråken visar ganska stor variation jämfört med den kanoniserade formen i uppslagsverk, vilket i sin tur kan bero på det att en stor del av dem var citat dvs. talat språk. En stor del av ordparen är också citerade.

Det finns inga drastiska skillnader mellan användningen av de olika fasta fraserna i de två tidningarna. Den klart dominerande kategorin i båda är prototypiska idiom. De excerperade idiomerna har visat sig vara modifierbara till ganska hög grad, även om de klassificerats som mycket prototypiska (och därmed även fasta, frusna), eftersom jag har lagt mest värde på betydelsen och graden av härledbarhet hos dem. Det förekommer substantivböjning, tempusböjning av verb, även idiomsynonymer, -antonymer, och –serier och även kreativ användning eller lek med tvetydigheten hos deras betydelse i en förvånansvärt stor del av dem. Många av dem förekommer i rubriker, något som också ligger i linje med konstateranden om deras retoriska värde i tidigare forskning. Somatismer och därmed beteckningar på kroppsdelar visade sig vara det största semantiska fältet hos dem vilket också bekräftar teorier i tidigare forskning (t.ex. Lakoff, & Johnson, 1980). Antalet citat av de excerperade fraserna är förvånansvärt stor. Så även om mitt syfte är att studera skrivet språk, har det blivit ganska mycket talat språk egentligen.

Den svåraste och den mest tidskrävande delen i min undersökning har varit excerperingsfasen och kategoriseringen. Speciellt problematiska har visat sig uttryck som inte finns noterade i de olika uppslagsverken, men ibland har även uppslagsverken komplicerat arbetet eftersom många av idiomsamlingarna är avsedda för utländska läsare (t.ex. Luthman (2002)) och innehåller i inlärningssyftet även andra uttryck än t.ex.

prototypiska idiom, t.ex. partikelverb och kollokationer. Av just den anledningen att fasta fraser verkar vara ett mycket problematiskt fält blev också teoridelen i min undersökning ganska omfattande. De uppenbara bristerna i tidigare forskning som forskarna själv också tar ställning till (t.ex. skiftande terminologi, svävande definitioner, ringa mängd aktuell, autentisk svensk forskning om ämnet) komplicerade också mitt arbete. Det behövs alltså en gemensam, klar terminologi inom fraseologin.

För svenskans del behövs det mera forskning i fasta fraser i autentiskt material, t.ex. en noggrannare undersökning om användningen av fasta fraser i de separata texttyperna (något som Malmqvist och Skog-Södersved redan börjat med). Det vore också intressant att veta mer om deras placering i texterna – om de förekommer t.ex. i början eller alldeles i slutet (se Skog-Södersved (1992: 179) och Burger (1987: 15ff)), en synpunkt som jag redan tangerat i min undersökning genom att studera användning av fasta fraser i rubriker. Intressant vore också att fördjupa forskningen genom att intervjua skribenterna om deras skrivvanor, om de själv fäster mycket uppmärksamhet på fasta fraser när de skriver, vilka val har de gjort gällande språket och varför. Med tanke på multimodalitetens och sociala mediernas frammarsch kunde det också vara intressant att jämföra språket t.ex. i en nättidning eller en blogg e.d. med det i en papperstidning.

Psykolingvistik och läsarperspektivet bjuder också på ett ytterst intressant undersökningsobjekt i framtiden, i synnerhet med tanke på språkinläringen. Detta tema anknyter till kulturbestämtheten hos fasta fraser som jag tangerat litet i min undersökning. Även en kontrastiv undersökning mellan finska och svenska (eller även finlandssvenska) fasta fraser, t.ex. en undersökning om deras översättning i samband med detta skulle också vara på sin plats. Kulturbestämthet anknyter sig också till ett annat tema som är mycket intressant, nämligen fasta frasernas etymologiska ursprung, vilket i sin tur anknyter till temat metaforiseringsprocess hos fasta fraser som är också värt att undersöka i fortsättningen. Men det mest aktuella temat är kanske hur människor egentligen läser (t.ex.) tidningar och vad får de utav det de läser. De nya PISA-resultaten (hösten 2013) gällande finländarnas läsfärdighet och andra kunskaper visar nämligen, att speciellt svenskspråkiga pojkarnas resultat är förvånansvärt dåliga jämfört med tjejernas och de finskspråkiga finländarnas resultat på nästan alla områden.

LITTERATURFÖRTECKNING

PRIMÄRMATERIAL

Hufvudstadsbladet 2 – 8.9.2013

Österbottens Tidning 2– 8.9.2013

SEKUNDÄRLITTERATUR

Akimoto, Minoji. 1994. A typological approach to idiomaticity. I: The 20th LACUS Forum, 1993. Chapel Hill, NC: Linguistic Association of Canada and the United States. S. 259–268.

Anward, Jan & Linell, Per. 1976. Om lexikaliserade fraser i svenskan. I: *Nysvenska studier. Tidsskrift för svenska stil- och språkforskning* 55/56. s.77–119. Lund.

Bendz, Gerhard. 1965. Ordpar. Nordsted & Söners Förlag. Stockholm.

Bolander, Maria. 2005. Funktionell svensk grammatik. Stockholm: Liber

Burger, Harald. 1987. Funktionen von Phraseologismen in den Massenmedien. I: *Aktuelle Probleme der Phraseologie. Symposium 27–29.9.1984 in Zürich. Zürcher germanistische Studien* 9. Burger, H & Zett, R. (utg). S 11–28. Bern/Frankfurt a.M./New York/Paris.

Burger, Harald. 1998. *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. (Grundlagen der Germanistik 36.) Berlin.

Burger, Harald. 2007. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3. reviderade upplagan. Erich Schmidt. Berlin.

Burger, Harald. 2010. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 4. reviderade upplagan. Erich Schmidt. Berlin.

Clausén, Ulla & Lyly, Erika. 1995. Idiom och lexikografi. I: *Språkvård. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden* 1/1995. s. 23–30. Stockholm.

- Conon, Lars. 1973. *Rubrikssrpåket på Dagens Nyheter förstasidor I–II*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 8.
- Corpas Pastor, Gloria. 1996. *Manual de fraseología española*. Madrid.
- Daun, Åke. 1998. *Svensk mentalitet*. Stockholm, Rabén Prisma.
- Duhme, M. 1990. *Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache. Eine empirische Untersuchung zur Verwendung von Phraseologismen in journalistischen Fachtexten*. Bochum. Inaugural-Diss.
- Fernando, Chitra & Roger Flavell. 1981. *On idiom: critical views and perspectives*. Exeter Linguistic Studies 5. Exeter.
- Fernberg, Magnus. 2004. *Kåseristil*. Diss. Institutionen för svenska språket. Göteborg.
- Fleischer, Wolfgang. 1982. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig.
- Fleischer, Wolfgang. 1997. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. durchg. u. erg. Aufl. Niemeyer. Tübingen.
- Folktinget, 2012. Ruotsinkielisenä Suomessa.
http://folktinget.fi/Site/Widget/Editor/137/files/SVENSK_i_FINLAND_Finska_web.pdf
 f
 (hämtad 30.5.2013)
- Hadenius, S., Weibull, L., Wadbring, I. 2008. *Massmedier. Press, radio och tv i den digitala tidsåldern*. 9:e reviderade upplagan. Stockholm.
- Hallström, Anna & Östberg, Urban. 1998: *Svår svenska. Idiom och slang i urval*. Lund: Studentlitteratur.
- Hauser, Stefan. 2011. Phraseologie in Textsortennetzen, Theoretische Überlegung und empirische Beobachtungen am Beispiel der Portberichterstattung. I: *Lenk, Hartmut & Stein, Stephan (red.) Phraseologismen in Teztsorten*. S.65–88. Georg Olms. Hildesheim, Zürich & New York.
- Hellspong, Lennart och Ledin, Per. 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur AB
- Holm, Pelle. 1986. *Ordspråk och talesätt. Med förklaringar av Pelle Holm*. Stockholm.
- Holm, Pelle. 1989. *Pelle Holms Bevingade ord*. Otava. Keuruu.

HSS Media-bolag Ab. <http://www.hssmedia.fi/> (hämtad 8.2.2013)

Hufvudstadsbladets webbsida. <http://hbl.fi/om-hbl/fakta> (hämtad 3.2.2013)

Ivars, Ann-Marie. 2000. Fraser och idiom i regionala varianter av finlandssvenskt ungdomsspråk I: *Folkmålsstudier* 39. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. 200. S. 189–205. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Jokinen, Terhi. 2007. *Som en elefant i en porslinsaffär - Like a bull in a china shop. En kontrastiv analys av svenska och engelska djuridiom*. Pro gradu-avhandling i nordiska språk. Tammerfors universitet.

<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02038.pdf>, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-17308> (hämtad 7.3.2013)

Kansainvälisen mediatutkimuksen (KMT) levikintarkastustiedote.

http://www.tns-gallup.fi/doc/uutiset/KMT_Lukija_-tiedote_syyskuu_2011.pdf (hämtad 8.2.2013)

Kari, Erkki. 1993. *Svenska här och nu. Ruotsalais-suomalainen idiomisanakirja*. Helsinki: Otava.

Kerbel, Debra & Grunwell, Pam. 1997: Idioms in the classroom: An investigation of language unit and mainstream teacher's use of idioms. I: *Child Language Teaching and Therapy* 13. S. 112–123.

Korhonen, Jarmo. 1995. Verbiidiome in Sportberichten deutscher und finnischer Tageszeitungen. I: Korhonen, Jarmo (red.). *Studien zur Phraseologie des Deutschen und des Finnischen*. Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer. Bochum.

Korp. *Språkbankens korpussamling*. 2009. Göteborgs universitet.

<http://spraakbanken.gu.se> (hämtad 16.4.2014)

Kragh, Ole. 1989. *7000 ordspråk och talesätt från hela världen. Ordspråk från 200 språkområden och 5 årtusenden. Urval av Ole Kragh*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Krenkova, Dagmar. 2002. Phraseologismen in der deutschen Sportpublizistik.

http://miami.uni-muenster.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-3260/diss_krenkova.pdf (hämtad 2.4.2014)

Krohn, Karin. 1994. *Hand und Fuß. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*. Göteborger germanistische Forschungen 36. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.

Kuusi, Matti & Lauhakangas, Outi (red.). 1993. *Maailman sananlaskuviisaukset*. WSOY.

Lado, Robert. 1957. *Linguistics Across Cultures*. Applied Linguistics for Language Teachers. The University of Michigan Press. Michigan.

Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago.

Lakoff, G. & M. Johnson, 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

Ledin, Per. 1996. *Genrebegreppet - forskningsöversikt*. Rapport nr 2 från projektet Svensk sakprosa. Institutionen för nordiska språk. Lund: Lunds universitet.

Leinonen, Therese. 2006. På vinst och på förlust. I: *Vårt bästa arv - festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*. A.-M. Ivars et al. (red.) S. 155–163. Helsinki: Swedish School of Economics and Business Administration.

Levikintarkastus Oy. *Levikkihaku*.

<http://www.levikintarkastus.fi/levikkitietokanta/index.php> (hämtad 8.2.2013)

Liljestrand, Birger. 1985. *Juttu och sammetsfarmare. Notiser om finlandssvenskt tidningsspråk*. Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. Umeå.

Lindfors Viklund, Maja. 1991. *Svenska idiom. Ur ett universellt perspektiv*. Nordrapport 7. Göteborg: Göteborgs universitet.

LUCKAN Det svenska informations- och kulturcentret. Svenskt Finland.

<http://svenskfinland.fi/mediafin.htm> (hämtad 13.2.2013)

Luthman, Hans. 2002. *Svenska idiom*. 2 uppl. Lund: Folkuniversitetets förlag.

Malmqvist, Anita. 2010. Jag blir plötsligt litet tagen. Uttryck för känslor och inställningar i några kåserier. I: *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet*. VAKKI-symposium XXX. Vasa 12–13.2.2010, 176–186.

Malmqvist, Anita. 2010. Jag blir plötsligt litet tagen. Uttryck för känslor och inställningar i några kåserier. I: *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet*. VAKKI-symposium XXX. S.176–186. Vasa.

Malmqvist, Anita & Mariann Skog-Södersved. 2012. Fasta ordförbindelser som uttrycker rörelse. Om fraseologismer på några dagstidningars sportsidor. I: *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet. VAKKI-symposium XXXII*. S. 164–174. Vasa.

Mesikämmen, Eila. 1996. *Die finnische Wiedergabe der deutschen Verbidrome in Prosawerken von Friedrich Dürrenmatt*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Tutkimuksia 206, Philologie 33.

Målande uttryck. En liten bok med svenska idiom. 1989. Göteborg: Språkdata och Esselte Ordbok AB.

Niemi, Sinikka. 2002. Svenskans kroppsdelssidiom ur ett språktypologiskt perspektiv. Björn Melander (utg.) *I: Svenskans beskrivning 26*. S. 246–254. Uppsala universitet.

Norstedts svenska ordbok. 1999. 3. rev. uppl. Stockholm.

Nunberg, Geoffrey, Sag, Ivan, A. & Thomas Wasow. 1994. Idioms. I: *Language, Journal of the Linguistic Society of America* 70, 3, 1994. S. 491–538.

Palm, Christine. 1997. *Phraseologie. Eine Einführung*. 2. uppl. Tübingen.

Remula, Kaisa, 2011. *Idiom i läroboksserien Magnet*. Biämnes avhandling i nordiska språk, Tammerfors universitet.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu04841.pdf>, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-21292> (hämtad 7.3.2013)

Salmi, Anna. 2009. *Tartu härkää sarvesta - Ta tjuren vid hornen, Översättning av idiomerna i Anna-Leena Härkönen's roman "Tjurdödarvapnet"*. Pro gradu-avhandling i nordiska språk. Tammerfors universitet.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03677.pdf> (hämtad 7.3.2013)

Skog-Södersved, Mariann 1992. Zum Vorkommen von Phraseolexemen in Leitartikeln deutscher und schwedischer Tageszeitungen. I: *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen: einzelsprachspezifisch – kontrastiv – vergleichend*. Internationale Tagung in Turku 6–7.9.1991. S. 175–188. Red. Jarmo Korhonen. Frankfurt am Main bl.a.

Skog-Södersved, Mariann och Malmqvist, Anita. 2007. Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi. I: Lehtinen, Esa och Niemelä, Nina (red.). *Alter und Sprache. VAKKI-Symposium XXVII*. Publikationen der Studiengruppe für Fachsprachenforschung, Übersetzungstheorie und Mehrsprachigkeit an der Universität Vaasa Nr. 34. S. s.317–327. Vasa.

Skog-Södersved, Mariann & Malmqvist, Anita. 2009. Ändå faller jag inte i farstun för just den här boken. Om att påverka läsaren av bokrecensioner med hjälp av fraseologismer. I: Mona Enell-Nilsson & Niina Nissilä (red.). *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet*. VAKKI-symposium XXIX. *Språk och makt*. S. 375–386. Vasa.

Skog-Södersved, Mariann & Malmqvist, Anita. 2010. Bei seinem biographischen Leisten bleiben. Zu Phraseologismen in schwedischen und deutschen Buchbesprechungen. I: Korhonen, Jarmo; Mieder, Wolfgang; Piirainen, Elisabeth & Piñel, Rosa (red.). *EUROPHRAS 2008. Beiträge zur internationalen Phraseologiekonferenz vom 13.–16.8. 2008 in Helsinki*. S. 355–364. Helsinki.
<http://www.helsinki.fi/deutsch/europhras/ep2008.pdf> (Hämtad 18.4.2014)

Skog-Södersved, Mariann & Malmqvist, Anita. 2013. Amerikanska presidentvalet ur ett fraseologiskt perspektiv. En kontrastiv studie av en tysk och en svensk dagstidnings rapportering. I: Eronen, M. & M. Rodi-Risberg (red.). *Haasteena näkökulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivität als Herausforderung. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013. VAKKI Publications 2*. S.185–196. Vasa.

Sköldberg, Emma. 1999a. Det är mycket nu – om bevingade ord igår och idag.. I: Berg, Sture, Cederholm, Yvonne, Johansson, Karl G. & Sven-Göran Malmgren (red.). *Från dataskärm och forskarpärm. Festskrift till Birgitta Ernby*. Meddelanden från Institutionen för svenska språket 25. S.217–224. Göteborg.

Sköldberg, Emma. 1999b. Varianter av idiom. I: *Svenskans beskrivning 23/1999*. Lund university press. Lund

Sköldberg, Emma. 2002. Idiom, tvetydighet och kreativa skribenter. I: *Fem studier i lexikologi. MISS 39, Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket*. Utgivna av Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén och Mall Stålhammar. Göteborg: Göteborgs universitet.

Sköldberg, Emma. 2004: *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning: 31. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.

Suomalainen, Laura. 2010. "*PeppradePalsterackor!*" *En studie av idiomatiska uttryck i Kalle Anka*. Pro gradu-avhandling i nordiska språk. Tammerfors universitet.
<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu04499.pdf>, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-20856> (hämtad 7.3.2013)

Svanlund, Jan. 2001. *Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Svensén, Bo. 1987. *Handbok i lexikografi*. Stockholm. Principer och metoder i ordboksarbetet. Esselta / TNC.

Svensén, Bo. 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2 uppl. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.

Svenska Akademiens Ordlista. 2006. 3. uppl. Stockholm.

Svenskt Finland. <http://svenskfinland.fi/mediafin.htm> (hämtad 3.2.2013)

Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser. 2003. Utg. av Svenska språknämnden. Stockholm.

Teleman, Ulf. 1974. *Manual för grammatisk analys av talad och skriven svenska*. Lund. Esselte.

TNS Opinion & Social på uppdrag av Europeiska kommissionen, 2011. Standard Eurobarometer 76. Media use in the European Union. Report.
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb76/eb76_media_en.pdf (hämtad 30.5.2013)

TS tidningsstatistik. <http://www.ts.se/mediefakta/Index.aspx?mc=004692> (hämtad 11.11.2012)

Viljanen Birgitta: Viljanen Kari. 2008. *Ruotsi-suomi idiomisanakirja*. Gummerus Kustannus Oy. Jyväskylä.